

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Ajaloo ja arheoloogia instituut

Aliide-Marie Taela

**LIIVIMAA POLITSEIKORRALDUSED VAESTE JA KERJUSTE KÜSIMUSES
ENNE PÄRISORJUSE KAOTAMIST**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: PhD Marten Seppel

Tartu 2015

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. ÜLDISED TENDENTSID VAESTEABIS VARAUUSAEGSES EUROOPAS	10
1.1 Seadusandliku tegevuse algus	10
1.2 Üldised põhimõtted vaesteabi osutamises Euroopas	12
1.3 Vaesteabi institutsioonid Euroopas	14
2. LIIVIMAA POLITSEIKORRALDUSED KERJUSTE KÜSIMUSES	17
2.1 Esimesed regulatsioonid seoses vaesteabi ja kerjamisega	17
2.2 Kerjustega käitumine	17
2.3 Vaeste ja kerjustega seotud kohustused ja keelud	21
2.4 Trahvid ja karistused	25
2.5 Teenistustubade väljaandmine	26
2.6 Üleminek valdade kohustustele	27
3. KERJUSTEGA TEGELEMINE TARTU SILLAKOHTUS 1808.–1809. AASTAL	30
3.1 Kerjuste tabamine ja küsitamine	30
3.2 Kodukohta transportimine	33
3.3 Trahvid ja karistamine	35
KOKKUVÕTE	38
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS	42
SUMMARY	46

SISSEJUHATUS

Vaesus on olnud läbi sajandite oluliseks teemaks, puudutades kogu ühiskonda – nii rikkaid kui abivajajaid.¹ Vaeste spekter oli suhteliselt lai hõlmates kerjuseid, hulkureid, palgatöölisi, teenijaid, päevalisi, vähese maaga talupoegi ja teisi alamast seisusest inimesi.² Alates 16. sajandist muutus vaesus kasvavalt Euroopa valitsuste murekohaks.

Vaesuse mõistet defineeritakse ajalookirjutuses vägagi erinevalt. Ühte absoluutset ja siduvat definitsiooni on võimatu välja pakkuda. Vaesed olid need, kelle toimetulekuvahendid (*Subsistenzmittel*) olid reeglina eksistentsiiniimumile nii lähedal, et see raskendas nende olemist individuaalsetes või kollektiivsetes tingimustes. Teisalt olid vaesed need, kelle toimetulekuvahendid eksisteerimiseks (*Daseinssicherung*) ei olnud piisavad, nii, et nad olid pidevalt või aeg-ajalt võõrast abist sõltuvad.³ Vaene oli nõrk, kaitset vajav ja madalast seisusest. Vaene elas pidevas või ajutises nõrkuses (*Schwäche*), vajaduses ja puuduses. Tal ei olnud füüsilist jõudu, materiaalist heaolu ja sotsiaalset tugevust. Neil oli puudu rahast, suhetest, mõjujõust, võimust, teadmistest, tehnilisest kvalifikatsioonist, austusväärsest sünnist, füüsilisest jõust, intellektuaalsest osavusest ja eneseväärikusest.⁴ Just seetõttu on väga ühekülgne seada ainult toimetulekutase vaesuse mõiste puhul esikohale.⁵

„Vaesed“ on seega rohkemat kui lihtsalt vastand „rikkusele.“ Varauusajal ei tähendanud mõiste „vaene“ mitte ainult neid, kes olid puudust kannatavates või tagasihoidlikes oludes, vaid ka neid, kes sõltusid heategevusest või valla abist.⁶ Robert Jütte toob välja Georg Simmelsi

---

¹ Marco H. D. van Leeuwen. Logic of Charity: Poor Relief in Preindustrial Europe. – Journal of Interdisciplinary History, 24 (1994), 4, lk 589.

² Karl H. Metz. Staatsraison und Menschenfreundlichkeit: Formen und Wandlungen der Armenpflege im Ancien Regime Frankreichs, Deutschlands und Grossbritanniens. – Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 72 (1985), 1. Stuttgart: Steiner, lk 12.

³ Armut in Rheinland: Dokumente zur Geschichte von Armut und Fürsorge im Rheinland vom Mittelalter bis heute. Band 3. Kleve: Boss-Druck und Verlag 1992, lk 20.

⁴ Armut in Rheinland, lk 21–25.

⁵ Helmut Bräuer. Armut. – Enzyklopädie der Neuzeit 1. Stuttgart, Weimar: Metzler 2005, lk 665–666.

⁶ Robert Jütte. Poverty and Deviance in Early Modern Europe. Cambridge: Cambridge University Press 2001, lk 9.

definiitsiooni: vaene kui sotsioloogiline kategooria, ei teki puuduse ja kasinuse tõttu, vaid seeläbi, et ta saab toetust või peab sotsiaalse normi järgi ülal peetud olema.⁷ Vaeseks võidi nimetada nii inimesi, kel polnud oskusi kui ka haigeid või patuseid. Ükskõik, kuidas mõistele läheneti, jäi selle tähendus ikkagi negatiivseks.⁸

Varauusajal oli peamiseks vaesuse ja selle erinevate tahkude (näiteks kerjamise) kontrollimise ja reguleerimise viisiks politseikorralduste väljaandmine. Mitmed patendid reguleerisid vaesust, almuste jagamist, võõraste kerjaste välja saatmist ja karistamist. Üldiseks riigi eesmärgiks oli „Gute Policey“ ehk hea avalik kord.⁹

18. sajandi Liivimaal anti samuti välja tüüpilisi politseikorraldusi, mis olid suunatud ühiskonna paljude eluvaldkondade reglementeerimisele. Selline mõtteviis lähtus kameralismist.¹⁰ Kameralistid pidasid oluliseks valitseja piiramatut võimu ning andsid valitsejale vabad käed normide kehtestamiseks. Samas pidasid nad oluliseks valitsemist nii, et see tagaks üldise heaolu ja õnne. See seadis riigile ülesandeks hoolitseda oma alamate eest, kuni nende surmani. Samuti arvasid kameralistid, et indiviid saab elada õnnes vaid juhul, kui riik neid suunab. Just Saksa kameralismiga saavutas „Gute Policey“ oma haripunkti. Seadustega, korraldustega ja ettekirjutustega reguleeriti pea kõiki eluvaldkondi alates luksuspääringutest lõpetades vaestehoolekandega, tuletõrjekorraldustega jms. „Gute Policey“ pidi looma ideaalpildi hästitoimivast ühiskonnast,¹¹ olles seega tugevalt seotud võimuga ja selliste kontseptsioonidega nagu sotsiaalne kontroll, normide elluviimine või turvalisus. Peamiseks „Gute Policey“ ideeks oli paika panna hea kord, kattes hälbelised käitumised, kuritarvitamised ja häired kõikehõlmavate politseikorraldustega.¹² Regulatsioonid võib jagada kaheks: sisemine/avalik turvalisus, kuhu alla kuulusid kuriteod, vägivald inimeste või ühiskonna ja riigi vastu, ning sotsiaalne turvalisus, kuhu kuulus vaesteabi, näljaabi jm.¹³

Teose vaestehoolekande printsiipide kujunemisest Saksa aladel on hiljuti kirjutanud Larry Frohman. Oma raamatus „Poor Relief and Welfare in Germany from Reformation to World War I,“ annab Frohman olulise ülevaate vaestehoolekannet reguleeriva seadusandliku

---

⁷ Robert Jütte. Prolegomena zu einer Sozialgeschichte der Armenfürsorge diesseits und jenseits des Fortschritts. – Geschichte und Gesellschaft: Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft, 17 (1991). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, lk 98.

⁸ Aleksandr Myl'nikow. Die Armut – ein relativer Begriff. – Hunger und Elend in Ländern des Mare Baltikum: Zum Pauperismus im Ostseeraum zwischen 1600 und 1900. Hg. v. Kai Detlev Sievers. Neumünster: Wachholtz Verlag 1998, lk 25.

⁹ Michael Stolleis. History of Social Law in Germany. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag 2014, lk 14.

¹⁰ Mati Laur. „Gute Policey“ Katariina aegsel Liivimaal. – Tuna, 2013, nr 3, lk 30.

¹¹ Samas, lk 31.

¹² Karl Härter. Security and „Gute Policey“ in Early Modern Europe: Concepts, Laws and Instruments. – Historical Social Research, 35 (2010), 4, lk 47.

¹³ Samas, lk 52–53.

tegevuse algusest.¹⁴ Lisaks Frohmanile on vaesuse probleemi lahanud ka Robert Jütte, kes keskendus peamiselt vaeste olemusele, elustandarditele ja vaesuse põhjustele linnades. Mõningal määral käsitles ta ka seadusandlikku tegevust.¹⁵ Protestantlike Euroopa riikide näitel peegeldab vaestehoolekande ja tervishoiu arengut varauusaegses Euroopas Ole Peter Grelli ja Andrew Cunninghami koostatud artiklite kogumik.¹⁶

Ainsaks otseselt Läänemere äärsetele aladele ja sealsele vaesteabi arengule keskendunud kogumikuks seni on Kai Detlev Sieversi koostatud „Hunger und Elend in Ländern des Mare Balticum: Zum Pauperismus im Ostseeraum zwischen 1600 und 1900.“¹⁷ Teoses tegeletakse põgusalt ka vaesteabiga Eesti ja Läti aladel, kuid seda peamiselt talupojaseaduste kontekstis.

„Gute Policey“ ja sellest tulenevad politseikorraldused on Euroopa ajalookirjanduses vaeste ja kerjuse küsimuses saanud pigem vähem tähelepanu. „Gute Policeyd“ on käsitlenud Andrea Iseli oma raamatus „Gute Policey: Öffentliche Ordnung in der Frühen Neuzeit.“ Raamatus kirjutab ta lühidalt ka vaestepolitseist peamiselt linnade kontekstis.¹⁸ Lisaks on Iseli uurinud ka politseikorraldusi ja vaestepolitseid Prantsusmaal.¹⁹ Venemaa vaestehoolekannet aastatel 1682–1861 ja suures osas ka seda reguleerivaid patente on vaadanud Adele Lindenmeyr.²⁰ „Gute Policeyst“ turvalisuse kontekstis on kirjutanud Karl Härter.²¹

Liivimaa (ja ka Eestimaa) politseikorraldustest on ülevaatlilikult ühes peatükis kirjutanud Mati Laur oma teoses „Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710–1783),“ kus ta on toonud välja erinevad valdkonnad, mida patentidega reguleeriti.²² Lisaks sellele on Mati Laur „Gute Policeyd“ käsitlenud artiklis „„Gute Policey“ Katariina-aegsel Liivimaal,“ kus ta pöörab tähelepanu just kindralkuberneri George von Browne'i aegsetele patentidele.²³ Politseikorraldusi, mis reguleerivad vaestehoolekandega seotud kohustuste üleminekut

---

¹⁴ Larry Frohman. *Poor Relief and Welfare in Germany from Reformation to World War I*. Cambridge: Cambridge University Press 2008.

¹⁵ Robert Jütte. *Poverty and Deviance in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press 2001.

¹⁶ *Health Care and Poor Relief in Protestant Europe 1500–1700*. Ed. by Ole Peter Grell, Andrew Cunningham. London, New York: Routledge 2006.

¹⁷ *Hunger und Elend in Ländern des Mare Balticum: Zum Pauperismus im Ostseeraum zwischen 1600 und 1900*. Hg. v. Kai Detlev Sievers. Neumünster: Wachholtz Verlag 1998.

¹⁸ Andrea Iseli. *Gute Policey: Öffentliche Ordnung in der Frühen Neuzeit*. Stuttgart: UTB 2009.

¹⁹ Andrea Iseli. *Bonne Police: Frühneuzeitliches Verständnis von der guten Ordnung eines Staates in Frankreich*. Epfendorf, Neckar: bibliotheca academica Verlag 2003.

²⁰ Adele Lindenmeyr. *Poverty is not a Vice: Charity, Society and the State in Imperial Russia*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press 1996.

²¹ K. Härter. *Security*, lk 41–65.

²² Mati Laur. *Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710–1783)*. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv 2000.

²³ M. Laur. „Gute Policey,“ lk 28–34.

mõisatelt vallakohtutele, on uurinud August Traat.²⁴

Liivimaa kubermangu patente on temaatiliselt kategoriseerinud Karl Gottlob Sonntag oma 1821. aastal ilmunud käsiraamatus „Die Polizei für Livland von der ältesten Seit bis 1820.“²⁵ Selles teoses toob Sonntag kokkuvõtlikult välja ka kerjuste ja vaeste olukorda puudutavad politseikorraldused. Ta alustab 1668. aasta Liivimaa maaseadusest ning liigub temaatiliselt edasi patentidega, mis on välja antud aastani 1818. Lisaks on ta toonud välja kirikumääruse kerjuseid puudutavates osades. Kerjamisega seotud patentide leidmisel olen oma töös peaaesjalikult juhindunud just Sonntagi käsiraamatust.

Sonntagile sarnaseid kompendiume on koostatud teisigi. Kerjuseid ja mustlaseid puudutavatest patentidest on antud ülevaade teoses „Inhalt in der rigischen Statthalterschaft emanirten gedruckten Patente von 1710 bis Ende 1788.“²⁶ Kompendium jääb aga puhtalt kronoloogiliseks (kerjuseid ja mustlaseid puudutavaid korraldusi tuuakse välja aastatest 1767–1784) ning ei ava patentide sisu nii põhjalikult nagu Sonntag. Kerjustega seotud ukaasidele, patentidele ja regulatsioonidele pöörab tähelepanu Christian Heinrich Nielsen 1795. aastast pärit käsiraamat „Handbuch zur Kenntniss der Polizeigesetze und anderen Verordnungen für Güterbesitzer und Einwohner auf dem Lande in Lief- und Ehistland.“²⁷ Autor toob välja kokkuvõtlikult vaid väikese osa patentidest, mis kattuvad Sonntagi välja toodud korraldustega.

Ajalookirjanduses on seadusandlikule tegevusele ning „Gute Policeyle“ tähelepanu pööratud, kuid lähemalt ei ole uuritud kerjamist ning vaestehoolekannet reguleeriva normatiivse poole ja tegeliku praktika vahekorda, mis on käesoleva töö üheks peamiseks eesmärgiks.

Senine historiograafia kerjuste ja vaeste küsimuses on samuti üsna linnakeskne ning pigem on tähelepanu pööratud töömajadele ja hospitalidele. Oluliselt vähem on keskendutud kerjamise ja hulkumisega seotud probleemidele maakohtades. Antud uurimus seab keskpunktiks riigi, mõisa ja kerjuste vahelised suhted. Erinevalt Lääne-Euroopast oli mõisahärrus hoopis teises situatsioonis – mõisnikud olid kohustatud hoolitsema oma talupoegade eest. Sellest printsiibist lähtub ka minu kolmas eesmärk, milleks on uurida lähemalt mõisnike kohustusi vaestehoolekandega ja kerjamisega seoses.

Lähtuvalt peaesmärgist tuleb välja ka töö hüpotees: 19. sajandi algusest pärit materjale

---

²⁴ August Traat. Vallakohus Eestis: 18. sajandi keskpaigast kuni 1866. aasta reformini. Tallinn: Eesti Raamat 1980.

²⁵ Karl Gottlob Sonntag. Die Polizei für Livland von der ältesten Seit bis 1820. Riga: J. C. D. Müller 1821.

²⁶ Inhalt in der rigischen Statthalterschaft emanirten gedruckten Patente von 1710 bis Ende 1788. Riga: Frölichs Erben [sine anno].

²⁷ Christian Heinrich Nielsen. Handbuch zur Kenntniss der Polizeigesetze und anderen Verordnungen für Güterbesitzer und Einwohner auf dem Lande in Lief-und Ehistland. Dorpat: Michael Gerhard Grenzius 1795.

uurides selgub, et 18. sajandil välja antud politseikorralduste nõudeid järgiti mitmes aspektis üpris rangelt. Seetõttu ei olnud „Gute Policey“ näol tegemist ainult idealiseeritud korra hoidmise või tühiste korraldustega. Lisaks väidan, et mõisnikud kaldusid tihti kõrvale nõudest oma pärisorjade eest hoolitseda. Vaesunud, vigaste ja vanade talupoegade eest hoolitsemise nõuet korratakse läbi mitme patendi, mis tähendab, et see oli jätkuvalt tõsiseks probleemiks. Tihti üritasid mõisnikud kohustusi endast eemale lükata, andes näiteks välja teenistuslubasid.

Töö peamisteks allikateks on Liivimaa politseikorraldused ja Tartu sillakohtu materjalid. Seadusandlikku arengut on vaadatud 1810. aastani, mil vaestehoolekannet puudutavad kohustused läksid järk-järgult üle vallakohtutele. 1808.–1809. aastast pärinevad ka kõige varasemad säilinud sillakohtumaterjalid, mille abil on võimalik selgitada, milline nägi välja kerjustega seotud praktika. Töös kasutatakse Ajalooarhiivi Tartu sillakohtu fondis asuvaid Tartu sillakohtu missiive.²⁸

Liivimaal täitsidki politseifunktsioone sillakohtud.²⁹ Uue politseikohtuinstantsi sisseseadmiseks väljastas kindralkuberner Riias teadaande 21. detsembril 1667, mil teatati sillakohtunike ja kahe adjunkti sisseseadmisest.³⁰ Liivimaa rüütelkonna maaomavalitsuse piiramisega seoses kaotas kuningas Karl XI sillakohtud (1694–1695), kuid need taastati 1710. aastal. Liivimaa 1804. aasta talurahvaseaduse elluviimisel rajati lisaks olemasolevatele Tartu, Pärnu, Saaremaa ja Valga sillakohtule ka Võru ja Viljandi sillakohtud.³¹

Sillakohus koosnes kohtunikust, kahest adjunktist või abist ning notarist. Nendele lisandus teisi ametnikke. Istungeid pidas iga sillakohus oma maakonnalinnas.³² Istungipaikadeks olid Võnnu, Volmari, Tartu ja Viljandi.³³ Sillakohus allus kindralkubernerile, 1765. aastast aga Liivimaa kubermanguvalitsusele. Sillakohtu ülesanneteks olid: ühiskondliku korra kaitsmine; talurahvarahutuste mahasurumine; põgenenud pärisorjade tagasitoomine; järelevalve seaduste täitmise üle; järelevalve kõrtsinduse, aastalaatade, kaubanduse ja sanitaarolukorra üle; jahinduse, veepaisude ja kalatõkete ehitamise üle; teede, sildade ja parvede ehitamise ja korrashoiu korraldamine; sõjavägede läbimarsi juhatamine; kriisiolukordade lahendamine; maakohu otsuste täideviimine; kubermanguvalitsuse

---

²⁸ Ajalooarhiiv (=EAA) 949-1-499; EAA 949-1-500.

²⁹ M. Laur. Eesti, lk 179.

³⁰ Marten Seppel. Sillakohtu ellukutsumisest Liivimaal. – Läänemere provintside arenguperspektiivid Rootsi suurriigis 16/17. sajandil. Koost. Enn Küng. Tartu: Eesti Ajalooarhiivi Kirjastus 2002, lk 196.

³¹ Arhiivijuht I. Riigi-, kohtu- ja omavalitsusasutused. Koost. Lea Leppik. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv 2003, lk 94.

³² Arhiivijuht, lk 94.

³³ M. Laur. Eesti, lk 179.

korralduste teatavakstegemine ja täitmine; kriminaalkuritegude eeluurimine ja maksude ning trahvide sissenõudmine.³⁴

Töös kasutasin kirju, mis saadeti mõisatele või teistele sillakohtutele kerjamise, kerjuste tabamise ja hulkumisega seoses. Tartu sillakohtu materjale pean suhteliselt usaldusväärseteks, sest tegemist on igapäevaselt saadetud kirjadega, mida oluliste küsimuste raames edastati. Lisaks politseikorraldustele ja sillakohtumaterjalidele on töös põgusalt kasutatud ka Ajalooarhiivi Tartu politseivalitsuse fondi politseiameti missiive aastast 1808.³⁵

Venemaal seati linnade politseivalitsused sisse 1782. aastal. Eesti alal loodi 1782. aasta seaduse alusel kolm korraldust. Tartus loodi politseivalitsus 1805. aastal. Selle koosseisu kuulusid: politseimeister, rajooniülevaldajad ja nende abid, sealhulgas ka kardavoi ehk linnapolitseinik. Politseivalitsus koosnes seitsmest täidesaatvast ametnikust. 1806. aastal kehtestati Liivimaa kubermanguvalitsuse eeskirjaga politseile kohustusteks ehitiste järelevalve ja kruntide kättenäitamine ehituste otstarbeks; järelevalve toiduainete hindade üle; hoolekanne; kontroll tsiviil- ja kriminaalkohtute otsuste täitmise üle; tuleohutuse järelevalve; sildade ja teede korrashoiu järelevalve; läbimarssivate sõjaväelaste majutamine ja väiksemate kriminaal- ja tsiviilkohtuasjade arutamine ning kurjategijate vahistamine.³⁶

Käesolev töö jaguneb kolmeks peatükiks. Esimeses peatükis annan ülevaate vaesteabi üldistest suundumustest varauusaegses Euroopas, et seeläbi avada seadusandliku aktiivsuse ja Euroopas kehtinud põhimõtete taust, mis on vajalik ülejäänud töö mõistmiseks ja seoste loomiseks. Peatükk pöörab peamiselt tähelepanu vaesteabile Saksa aladel, kuni 19. sajandi alguseni. Samuti käsitletakse vaesteabi osutamise üldisi põhimõtteid. Peatükk lõppeb lühiülevaatega vaestehoolekande olulisematest institutsioonidest Euroopas.

Teise peatüki eesmärgiks on põhjalikumalt käsitleda kerjuste ja vaesteabi normatiivset külge. Peatükk on temaatiliselt üles ehitatud ning algab Rootsi 1686. aasta kirikuseadusega. Peamiselt keskendun kerjustega käitumisele, mõisnikele, talupoegadele, kõrtsmikele ja teistele seatud kohustustele ja keeldudele, trahvidele ja karistustele ning vaestehoolekande üleminekule mõisnikelt vallakohtutele.

Kolmandas peatükis keskendun Tartu sillakohtu materjalidele, uurides seeläbi tegelikku kerjustega tegelemise praktikat Liivimaal. Peatükk hõlmab endas kerjuste tabamise ja küsitlemisega seotud praktikat, kerjuste kodukohta transportimist ning sillakohtu poolt määratud trahve ja karistusi.

---

³⁴ Arhiivijuht, lk 94.

³⁵ EAA 1880-2-1940.

³⁶ Arhiivijuht, lk 98.

Peamiselt käsitlengi töös seega kerjustega ja vaesteabiga seotud seadusandlikku ning sillakohtus praktiseeritavat külge. Töö mahtuvus ei võimalda kindlasti pöörata põhjalikult tähelepanu kõikidele aspektidele kerjustega ja vaesteabiga seotud küsimustes, kuid annab siiski üldise ülevaate seaduste ja praktika vahekorra. Sellist temaatikat analüüsiv vaatenurk on uudne ning on heaks sissejuhatuseks Liivimaa sotsiaalajaloo ning „Gute Policeyga“ seotud teemade uurimiseks.

1. ÜLDISED TENDENTSID VAESTEABIS VARAUUSAEGSES EUROOPAS

1.1 Seadusandliku tegevuse algus

Hiliskeskajast alates toimus üleminek *caritas*'lt (kristlikult heategevuselt) politsei kontseptsioonile.³⁷ 1450. aastatest hakati üha enam rõhutama, et mitte iga kerjus ei saa olla kristliku heategevuse objektiks. Seetõttu muutus oluliseks, et abi saaksid need, kes seda tõesti vajasisid. Nii muutus heategevus avaliku poliitika objektiks.³⁸ Lisaks hakati 15. sajandi lõpus kerjamist seostama kuritegevuse ja ohuga.³⁹

Esimene Saksa-Rooma keisririigis välja antud määrus, mis kerjamist reguleeris, oli Nürnbergi 1370. aasta korraldus. Selle eesmärgiks oli teha kindlaks, et kohalikud „väärt“ vaesed saaksid abi.⁴⁰ Vaeseid hakati jagama kahte kategooriasse: „väärt“ ja „mitteväärt“ vaesed. See olenes peamiselt sellest, kas inimene oli vaesunud mingi olukorra tõttu või oli kerjamine tema valik.⁴¹ Väärt vaeste (ka „ausad vaesed“) määratlus oli näiteks Taani vaesteseaduses (*Fattigforordning*) 1708. aastal antud järgmiselt: inimesed, kes ei olnud võimelised oma elatist tööga omandama, vaesed orvud ja inimesed, kes said töötada aga ei saanud piisavalt sissetulekut.⁴²

Hilisemast, 1478. aasta Nürnbergi kerjamise määrusest, sai aga mudel teistele sarnastele korraldustele Saksa aladel. Eesmärgiks ei olnud kerjamist ja almusepalumist keelata, vaid sellega sooviti teha kindlaks, et abi saaksid õiged inimesed. Lisaks pandi paika, kus, millal ja kuidas väärt vaesed kerjata võisid. Rõhutati, et terved ja tööks võimelised vaesed ei tohiks

---

³⁷ K. H. Metz. Staatsraison, lk 11.

³⁸ L. Frohman. Poor, lk 11.

³⁹ Ole Peter Grell, Andrew Cunningham. The Reformation and changes in welfare provision in early modern Northern Europe. – Health Care and Poor Relief in Protestant Europe 1500–1700. Ed. by Ole Peter Grell, Andrew Cunningham. London, New York: Routledge 2006, lk 3.

⁴⁰ L. Frohman. Poor, lk 14.

⁴¹ R. Jütte. Poverty, lk 11.

⁴² Panu Pulma. Population Growth, Agrarian Change and Poor Relief System in Denmark, Sweden and Finland. – Hunger und Elend in Ländern des Mare Baltikum: Zum Pauperismus im Ostseeraum zwischen 1600 und 1900. Hg. v. Kai Detlev Sievers. Neumünster: Waccholtz Verlag 1998, lk 76.

laiselda, vaid peaksid ketrama või tegema mõnda muud kohast tööd. Peale selle, et hulkureid välja saadeti, võis neid ka vangis panna, piitsutada, märgistada ja saata galeeridele tööle.⁴³ Sarnased karistused olid ka näiteks Prantsusmaal. Karistusega ähvardati inimesi, kes loata kerjustele almuseid jagasid, kuid eraldi trahvid olid ka kerjustele endile: piitsutamine, põletusmärk, pagendus, vangistus naistele ja galeeritöö meestele.⁴⁴

15. sajandil alguse saanud seadusandlikule aktiivsusele järgnesid 1520. aastatel reformide lained.⁴⁵ Vaesteabi reformimise kandraamiks Saksa-Rooma keisririigis said avalikud politseikorraldused, mille olulisi klausleid korrati ilma suuremate muudatusteta läbi 16. sajandi.⁴⁶

1520. aastatel alanud reformid ühes paigas võisid mõjutada reforme ka mujal. Sellest olenemata ei tasu tähelepanuta jätta kohalikke olusid. Isegi kui mõni linn töötas välja kindla süsteemi abistamiseks, ei tähendanud see seda, et sellist poliitikat edukalt rakendati või, et see oleks aja jooksul püsima jäänud.⁴⁷ Kohalikest iseärasustest olenemata võib reformides siiski sarnasusi leida. Esimeseks ühiseks jooneks oli suurenenud riigi roll. Hiliskeskajal nõudsid mitmed juhtivad jutlustajad ja teoloogid tsiviilvõimu sekkumist vaesteabisse. Näiteks propageeris Geiler von Kaysersberg 1498. aastal, et mitte kirik, vaid munitsipaalvõimud peaksid vastutama vaeste ja vaesteabi eest. Seega oli kirikliku ja sekulaarse võimu ühinemist vaesteabi juhtimisel märgata juba enne reformatsiooni. 15. sajandi lõpul ja 16. sajandi alguses olid mitmete linnade raed suhteliselt edukad järelevalve saavutamises hospitalide ja heategevuslike institutsioonide üle.⁴⁸

Teiseks sarnasuseks oli vaesteabi suurenev ratsionaliseerumine, bürokratiseerumine ja professionaliseerumine. Üha enam nähti, et senised abistamisvormid on kasutud ning sooviti leida efektiivsemaid meetodeid. Nii hakati lähenema igale vaesuse juhtumile eraldi. Suuremad linnad jagati mitmeks abi piirkonnaks, mille üle pidasid järelevalvet spetsiaalsed ametnikud, hakati pidama suuri vaeste registreid jne. Kolmandaks ühiseks jooneks oli kerjuste kasvatamine ja õpetamine. Üha enam usuti, et hariduse andmine võimaldab edaspidi vaesust ära hoida. Vaestele lastele taheti õpetada mingit tööd, et nad ennast tulevikus ära elatada suudaksid.⁴⁹ Sellest tulenevalt võib neljanda ühise joonena tuua välja ka töö olulisuse. Vaesteabi probleeme ja kerjamist üritati ära hoida tööle sundimisega.

---

⁴³ L. Frohman. Poor, lk 15–16.

⁴⁴ K. H. Metz. Staatsraison, lk 3.

⁴⁵ L. Frohman. Poor, lk 16.

⁴⁶ Samas, lk 21.

⁴⁷ Samas, lk 21.

⁴⁸ R. Jütte. Poverty, lk 102.

⁴⁹ Samas, lk 101–104.

16. sajandi esimesel poolel proovisid mitmete linnade magistraadid sisse seada tsentraalselt juhitud vaesteabi oma linnades. Esimene linn, kes vaesteabi sekulaarsete ametnike kontrolli alla tsentraliseeris, oli Nürnberg (1522). Hiljem tegid sama Strasbourg, Augsburg ja väiksemad Saksa linnad. Teised Euroopa linnad järgnesid veelgi hiljem.⁵⁰ Hospitalid hakkasid üha enam magistraatide kontrolli alla minema alates 14. sajandist,⁵¹ Prantsusmaal 15. sajandil.⁵² Tsentralisatsioon sisaldas tihti endas ka spetsiaalse heategevusameti (*Almosenamt*) või mõne teise administratiivse institutsiooni (nt Lutheri avaliku laeka) sisseseadmist. Avaliku laeka abil üritati saavutada suuremat kontrolli kulude ja olemasolevate vahendite üle.⁵³

Bürokratiseerumine hoomas endas kirjutatud reeglite sisseseadmist, et juhtida ja organiseerida abi. Kujunes ka selge institutsioonide ja ametite hierarhia, võeti kasutusele ühetaolised protseduurid, tööle võeti üha suurem hulk inimesi. See viis omakorda ka almuste kogumise tsentraliseerimiseni.⁵⁴

1.2 Üldised põhimõtted vaesteabi osutamises Euroopas

Karl H. Metz seob vaesteabi nelja olulise mõistega: „kindlus, „kord,“ „töö,“ ja „väärikus.“ „Kindlus“ on garantii vaeste toimetulekule, „korra“ abil tehakse kindlaks ebakorrapärase käitumisviisi poolt tekitatud avaliku elu häired, „töö“ tähendab, et vaeste toimetulek sõltub nende enda füüsilisest efektiivsusest ja „väarikuse“ all mõistetakse kaaslaste vaesuse teadvustamist ja tema osalust „meie“ paatoes. Vaesus ja töö said praktiliselt lahutamatuks. Töö oli vaeste leib aga samal ajal ka nende seisus.⁵⁵ Kasvava vaesuse põhjusena nähti peamiselt töökaotust ning arvati, et tööleidmise läbi suudetakse ära hoida kerjamist,⁵⁶ kuid töö abil tehti vahet ka väärt ja vääritudel vaestel. Lisaks sellele oli toetuse saamise oluliseks kriteeriumiks see, kas vaese elustiil peegeldas kogukonna norme. Joomine, abielurikkumine ja teised üleastumised aga see-eest võisid tähendada abist ilma jäämist.⁵⁷

Moraalselt üritas eliit „tsiviliseerida“ ja „distsiplineerida“ vaeseid ja seeläbi murda

---

⁵⁰ R. Jütte. Poverty, lk 105–106.

⁵¹ L. Frohman. Poor, lk 22.

⁵² A. Iseli. Bonne, lk 266.

⁵³ L. Frohman. Poor, lk 22.

⁵⁴ Samas, lk 22.

⁵⁵ K. H. Metz. Staatsraison, lk 1–2.

⁵⁶ Justus Nipperdey. Bevölkerungstheorie und Idee der Armenfürsorge: Gesellschaftsanalyse, soziale Steuerung und soziale Sicherung. – Soziale Sicherungssysteme und demographische Wechsellagen: Historisch-vergleichende Perspektiven (1500-2000). Hg. Thomas Sokoll. Berlin: Lit Verlag 2011, lk 182.

⁵⁷ L. Frohman. Poor, lk 16–17.

soovimatut käitumist. Distsipliini vähesust ja laisklemist peeti samuti üheks oluliseks vaesuse põhjuseks. Vaesteabi pidi stimuleerima vaeseid töötama.⁵⁸ Kasvatus tagasihoidlikusele, usinusele ja tööksvõimekusele sai osaks sotsiaaldistsiplineerimisest.⁵⁹ Töödistsipliin ja kristliku elu kasvatus mängis varauusajal olulist rolli. Üheks heaks näiteks on Bordeaux' linn. Seal oli orbude vastuvõtmisel hospitalidesse nõutud ka nende õpetamine. 1575. aastal tehti kohustuslikuks ka orbude võtmine käsitöömeistrite juurde, mis tihti lõppes siiski nende minema ajamisega.⁶⁰

Varauusaegsetes linnades oli üldiseks tendentsiks võõraste väljaselekteerimine ja nende minemaajamine, kerjaste ja hulkurite trahvimine, kohalike abivajajate toetamine ning vahetegemine tööksvõimeliste ja võimetute vahel.⁶¹ Uuemad uurimused näitavad, et ka võõraste väljasaatmine, kui osa hoolekandepoliitikast, oli küllaltki efektiivne.⁶² Viinis hakati näiteks 1696. aasta patendi järgi korraldama politseilisi kodukülastusi, mille eesmärgiks oligi kasutute ja kahtlaste inimeste minemakihutamine ning kontrolli saavutamine võõraste üle.⁶³ Kerjaste ja hulkurite tabamise teiseks näiteks oli ka Prantsusmaal 1724. aasta kuningliku deklaratsiooniga alustatud kerjusejaht (*Bettlerjagden*). Siiski suudeti kerjuseid tabada suhteliselt vähe, sest nad liikusid sihitult ringi või puudusid piisavalt olulised süüdistused.⁶⁴

Venemaal hakati Lääne-Euroopale sarnaselt tööks võimelisusele ja väärt vaestele tähelepanu pöörama 1682. aastal kui soovitati panna haiged, puudega ja tõesti abivajavad kerjused spetsiaalsetesse institutsioonidesse.⁶⁵ Kuni Peeter I võimuletulekuni rõhutati, küll väga vähesel määral, õigeuskiriku vastutust vaesteabis. Erinevalt Lääne-Euroopa varauusaegsest trendist, puudusid Venemaal süstemaatilised normid, mis kerjamist ja vaesteabi reguleerinud oleksid. Alles Peeter I võimu all muutus kerjamine ja heategevus avaliku korra asjaks. 1718. aasta ja 1721. aasta patendid viisid vaesteabi ja kerjamise kontrolli politseiametnike ülesandeks.⁶⁶

---

⁵⁸ M. H. D. van Leeuwen. *Logic*, lk 594.

⁵⁹ Martin Dinges. Frühneuzeitliche Armenfürsorge als Sozialdisziplinierung? Probleme mit einem Konzept – Geschichte und Gesellschaft: Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft, 17 (1991), 1. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, lk 17.

⁶⁰ Samas, lk 18.

⁶¹ Samas, lk 11.

⁶² R. Jütte. *Prolegomena*, lk 99.

⁶³ Anton Tantner. Policeylische Hausbeschreibungen als Massnahmen gegen Fremde Bettler/innen in der Hauburgermonarchie. – *PolicyWorkingPapers*. Working Papers des Arbeitskreises Policy/Polizei im Vormodernen Europa, 2007, 13, lk 6–7.

⁶⁴ A. Iseli. *Bonne*, lk 271–272.

⁶⁵ A. Lindenmeyr. *Poverty*, lk 29.

⁶⁶ Samas, lk 26–27, 31.

1.3 Vaesteabi institutsioonid Euroopas

Saksamaal oli vaesteabi hiliskeskajast kuni 19. sajandi alguseni peamiselt kogukonna asi. Saksa-Rooma keisririigi maapäev deklareeris juba 1497. aastal, et iga kogukond peab ise oma vaeste eest hoolt kandma. Seda printsiipi korrati ka 1530. aasta politseikorralduses,⁶⁷ kus toodi välja, et iga kogukond pidi ise vastutama oma vaeste eest. Vaestel oli lubatud kerjata teistes paikades ainult siis, kui nende omas linnas oli liiga palju vaeseid. Peaaegu iga Saksa-Rooma keisririigi osa hakkas nende nõuete baasil seadusi välja andma.⁶⁸ Kogukonna olulisest rollist võib näited tuua ka Taani ja Rootsi puhul, kus vaeste ülalpidamine oli samuti valla kohustuseks pandud.⁶⁹

1522. aastal anti välja Wittenbergis välja korraldus „Ain lobliche Ordnung der Fürstlichen Stat Wittenberg,“ mille eesmärgiks oli avaliku laeka sisseseadmine. Laeka sissetulek pidi suuremas osas minema vaesteabiks, kuid oluline osa sellest läks ka luterliku pastori ja tema abilise kulude katteks, koolide ja kirikuhoonete ülalpidamiseks ja ka tagavaradeks.⁷⁰ Avaliku laeka senist korraldust muutsid Johannes Bugenhageni ideed. Bugenhageni näoli oli tegemist olulise kerjusekorralduste mõjutajaga 16. sajandi alguses. Tema mõtteid kajastas kõige paremini Hamburgi 1529. aasta korraldus, sisaldades detailset kirjeldust, kuidas käituda vahenditega, mis laekas vaesteabiks kõrvale olid pandud.⁷¹ Bugenhageni ideid ja nõuandeid võtsid määruste koostamisel kuulda mitmed linnad (Braunschweig 1528; Lübeck 1531). Uuendusena pidas ta vajalikuks eraldada vaestele mõeldud fondist kirikuhoonete korrashoiuks ning õpetajate ja preestrite palkadeks mõeldud tagavarad. Nii seati sisse iseseisev *Armenkasten* (vaestelaegas).⁷² Vaestelaegast finantseeriti Saksa aladel enamasti ükselt-uksele korjandustega. Korjandus oli vabatahtlik, kuid samas oli annetamise aluseks tugev sotsiaalne surve.⁷³

Hamburgi kirikuseadusega 1529. aastal anti välja ka üldine loend, millistele kerjustele võis vaeste laekast almuseid anda: esmalt majavaestele (*Husarme*), teiseks püüdlikele tööliste, kellel ei olnud võimalik raha teenida ja kolmandaks nendele, kes olid vaesunud

---

⁶⁷ R. Jütte. Poverty, lk 106.

⁶⁸ L. Frohman. Poor, lk 21.

⁶⁹ P. Pulma. Population, lk 76, 79.

⁷⁰ R. Jütte. Poverty, lk 106–107.

⁷¹ R. Jütte. Health care provision and poor relief in early modern Hanseatic towns: Hamburg, Bremen, Lübeck. – Health Care and Poor Relief in Protestant Europe 1500-1700. Ed. by Ole Peter Grell, Andrew Cunningham. London, New York: Routledge 2006, lk 109–110.

⁷² R. Jütte. Poverty, lk 107–108.

⁷³ K. H. Metz. Staatsraison, lk 14.

haiguse või füüsilise puude tõttu.⁷⁴

Kogukonna kohustuste ja vaestelaeka kõrval tõusid varauusaja Lääne-Euroopas esile ka töömajad (*Arbeitshaus*), ning funktsioonilt sarnased parandusmajad (*Zuchthaus*), mis olid olulisemaks innovatsiooniks vaesteabi organiseerimisel 17. ja 18. sajandil.⁷⁵ Esimesed parandusmajad olid peamiselt rajatud moraalse parandamise ja sotsiaalse reintegratsiooni institutsioonidena, mitte karistusasutustena.⁷⁶

Mandri-Euroopas rajati esimene töömaja Amsterdamis 1596. aastal. Amsterdami institutsioonil (eraldi oli maja ka naistele) oli suur mõju Madalmaades ja Saksa aladel. Esimesed Saksa aladele ehitatud töömajad asusid Hansa linnades: Bremenis (1608), Lübeckis (1613), Hamburgis (1622) ja Danzigis (1629). Neid püstitati ka mujal Euroopa linnades, näiteks Kopenhaagenis (1605) ja Bernis (1614). 18. sajandi lõpul oli Saksa aladel neid umbes 110.⁷⁷ Venemaal nõuti töömajade asutamist 1775. aasta seadusega.⁷⁸

Parandusmajad, ei olnud ainult selleks, et logelejaid majutada, vaid, et neile õpetada töö väärtustamist, distsipliini ja teisi kodanlikke väärtusi. Sellega üritati vähendada hulkumist rünnates selle sisemisi, spirituaalseid põhjuseid.⁷⁹ Aja jooksul sai töömajast repressiivne asutus, mis oli absolutistliku sotsiaalpoliitika nurgakiviks 17.–18. sajandini.⁸⁰

Lisaks töömajadele leidis Saksa aladel ka vaestemaju (*Armenhaus*), mis võisid pakkuda nii arstiabi kui ka sisendada sotsiaalselt distsipliini.⁸¹ Vaestehoolekandega olid seotud ka hospitalid, mis olid, kooli ja praktikakohtade (*Lehrstellen*) kõrval, üheks kerjaste kasvatuse ja integratsiooni keskusteks.⁸²

Valgustus muutis aga vaesteabi rõhuasetusi, mõjutades eelkõige institutsionaalset abi. Klassikalise parandusmaja funktsioonid ja toimimatus ei jäänud märkamata ka kaasaegsetele. Sooviti lõhkuda senised töömajad ja asendada need mitteinstitutsionaalse abiga või „vabatahtlike“ töömajadega (*freiwillige Armenbeschäftigungs; Armenarbeitenstalten*). Mõlemad sellised lähenemised lubasid majavaestel ennast läbi töö toetada. Repressiivsed parandusmajad jäid funktsioneerima kui piiramismehhanismid.⁸³

---

⁷⁴ R. Jütte. Health, lk 110.

⁷⁵ L. Frohman. Poor, lk 32.

⁷⁶ Samas, lk 33.

⁷⁷ Samas, lk 35.

⁷⁸ A. Lindenmeyr. Poverty, lk 37.

⁷⁹ L. Frohman. Poor, lk 36.

⁸⁰ Samas, lk 39.

⁸¹ R. Jütte. Health, lk 120.

⁸² M. Dinges. Frühneuzeitliche, lk 15.

⁸³ L. Frohman. Poor, lk 44–45.

1770.–1780. aastatel jõuti kriisini, mille üheks tulemuseks oli Hamburgi reform,⁸⁴ mis oli ühtlasi kõige edukam ja laiemalt tunnustatud valgustuslik reform. 1788. aasta reformiga seati sisse Üldine Vaesteabi Asutus (*Allgemeine Armenanstalt*), kus vastutus langes täideviivale nõukogule – *Armen-Kollegiumile*. Üldine Vaesteabi Asutus baseerus iseaitamise ja subsidiaarsuse põhimõttel.⁸⁵ Selleks, et teha vahet väärt ja mitteväärt vaestel hakati tähelepanu pöörama individuaalsetele asjaoludele ning jälgima vaeste elu. Teenistusse seati spetsiaalsed ametnikud (*Armenpfleger*). Teiseks sisaldas Hamburgi reform endas ka nõuet vaesuse ärahoidmiseks. Kogu see programm oli aga üsnagi kallis ning otsustati, et vaestel on kõige kasulikum töötada lihtsalt oma kodudes (nt linaketrajana).⁸⁶ Üldine Vaesteabi Asutus Napoleoni ajale vastu ei pidanud ja kukkus sõdade tõttu kokku.⁸⁷

Seega töömajad, mis olid kaks sajandit paternalistliku sotsiaalse sekkumise tuumaks olnud, kaotasid oma funktsiooni ja säilisid peamiselt kui karistusasutused. 19. sajandil hakati pöörama tähelepanu ühendustele vaesuse, töö ja rikkuse vahel. Abi andmist hakati nägema ebavajalikuna, sest usuti, et vabadus oma tööjõudu turul müüa kindlustab inimesele vajaliku. Selline mõtteviis jäi valdavaks 20. sajandi alguseni.⁸⁸

---

⁸⁴ R. Jütte. Poverty, lk 109–110.

⁸⁵ L. Frohman. Poor, lk 46–47.

⁸⁶ Samas, lk 48–49.

⁸⁷ Samas, lk 50.

⁸⁸ Samas, lk 51–52.

2. LIIVIMAA POLITSEIKORRALDUSED KERJUSTE KÜSIMUSES

2.1 Esimesed regulatsioonid seoses vaesteabi ja kerjamisega

Eesti- ja Liivimaal oli kerjamine keelatud alates 17. sajandist.⁸⁹ Üks esimesi seadusi, mis ka kerjamisega lähemalt tegeles, oli 1686. aastal välja antud Rootsi kirikuseadus. Kirikuseadus jaguneb kahekümne kaheksaks peatükiks. Vaesteabi seisukohalt võib ilmselt tähtsamaks pidada viimast peatükki hospitalidest.⁹⁰

Kirikuseaduse 28. peatüki esimeses artiklis kirjutati, et Jumala sõna käsib vaeseid, haigeid, pimedaid ja lombakaid (*Lahmen*) aktsepteerida. Artiklis neli sõnastati, et haigemaja (*Siechen-Stuben*) või vaestemaja puudusel tuli see viivitamatult igas kihelkonnas rajada. Samuti pidid vikaarid jälgima, et majavaestele (*Hausarmen*) raha kogutaks ning see oleks õiglasel proportsioonis jagatud. Viiendas artiklis rõhutati kohtupiirkondade (*Gericht-Bezirk*) ja kihelkondade kohustust oma vaeseid ülal pidada. Sama korraldus kaheksandas artiklis – vaesed peavad määruste kohaselt toidetud olema. Kümnendas artiklis toodi välja, et vaesed pidid igapäevaselt (*täglich*) kirikusse tulema, elatist saama ja jumalat paluma. Lisaks rõhutati ka nõuet, et vaesed oleksid jumalakartlikud ja vagad, muidu visatakse nad hospitalist välja (üheteistkümmes artikkel).⁹¹

2.2 Kerjustega käitumine

Liivimaa 18. sajandi politseikorraldused sisaldasid mitmeid nõudeid kerjavate inimestega käitumiseks. Üheks selliseks oli kerjuste kinnivõtmine. Esimene Vene võimu all väljastatud Liivimaa kindralkubermangu korraldus, mis kerjuste hulkumist keelab ja kinni võtmist nõuab, pärineb 24. augustist 1719. aastast.⁹² Nii selles kui ka teistes patentides kästi töövõimelised

---

⁸⁹ Saulvedis Cimermanis. Grundlinien der traditionellen Armenfürsorge in Lettland im 19. Jahrhundert. – Hunger und Elend in Ländern des Mare Balticum: Zum Pauperismus im Ostseeraum zwischen 1600 und 1900. Hg. v. K. D. Sievers. Neumünster: Waccholtz Verlag 1998, lk 40.

⁹⁰ Andres Andresen. Luterlik territoriaalkirik Eestimaal 1710 – 1823: Riigivõimu mõju kirikuvalitsmisele, institutsioonidele ja õigusele. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2004, lk 57–58.

⁹¹ Kirchen-Gesetz und Ordnung, So der grossmächtigste König und Herr, Herr Carl, der Eilffte, Der Schweden, Gothen und Wenden König, etc. Im Jahr 1686 hat verfassung und Im Jahr 1687 im Druck ausgehen und publiciren lassen. Mit denen dazu gehörigen verordnungen. Stockholm: J. G. Eberdt [sine anno]; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 145–149.

⁹² LP, 126, 24. august 1719; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 125.

kerjused vahi alla võtta.⁹³ Kui mujal Euroopas tehti töövõimelistel ja töövõimetutel vahet, siis võime seda tendentsi märgata ka Liivimaa puhul. Ilmselt peeti ka siin oluliseks seda, et töövõimelised inimesed ennast ise ülal pidada suudaksid, mitte ei tegeleks hulkumise ja kerjamisega.

Kerjuste arreteerimist nõuavad mitmed järgmiste aastate patendid, kus erinevusi võib ehk näha vaid sõnastuses. Küll kästi kinni võtta kerjused ja/või hulkuvad „inimrämpsud“ (*Gesinde*)⁹⁴ või rõhutatult võõrad kerjused.⁹⁵ Asehalduskorra ajal, kui linnast kerjus leiti, pidi gorodnitš (*Gorodnitchei*) ta koheselt aresti alla võtma, et uurida järele kerjuse kodukoht ja tervislik seisund. Edasi pidi kerjuse saatma kodulinna või mõisa.⁹⁶ Gorodnitši või kreisipealiku ülesandeks võis olla ka tummade kerjustega tegelemine. Sel juhul pidi gorodnitš või kreisipealik abi otsima, et märkide või mõne naabruses oleva inimese abil kerjus kodukohta saadetud saaks.⁹⁷

Arreteerimise mõte oli ilmselt soov maa hulgustest puhastada ja võõrad eemal hoida. Liivimaal väljaantavate patentidega tõkestati ka kuritegevust. Potentsiaalseteks kurjategijateks loeti igasuguseid maal ringihulkujaid.⁹⁸ Nii nõudiski 26. septembri 1780. aasta patent, et kõik võõrad kerjused tuleb koheselt kinni pidada, isegi siis, kui neil olid passid või almusetunnistused (*Almossen-Scheine*). Edasi tuli nad transportida kreisi sillakohtuni, järgmise militaarkomandoni või kubermanguvalitsusse.⁹⁹

Kerjuste väljasaatmist võib pidada küllaltki efektiivseks ja oluliseks poliitikaks. Liivimaal pöörati võõrastele peajasjalikult tähelepanu veel 1781. aasta patendiga. Vene rahvusest kerjajad pidi saatma kubermanguvalitsuse kantselei vene osakonda (*expedition*), sakslased, poolakad ja teised kerjused riigi magistraadi juurde.¹⁰⁰

Linnade kohta kehtisid eraldi nõuded: Tartus, Pärnus, Võnnus, Valgas või Kuressaares leiduvad venelased, kes kerjama läksid, tuli saata komandandi kantselei (*Commandanten Kanzeleien*) juurde. Sakslased tuli magistraadi ning lätlased sillakohtu juurde toimetada. Maalt ja väikestest linnadest pärit venelastest kerjused tuli saata järgmise komando (*Commandos*)

⁹³ LP, 126, 24. august 1719; LP, 889, 29. oktoober 1747; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 127.

⁹⁴ LP, 583, 30. september 1736; LP, 889, 29. oktoober 1747; LP, 1890, 13. juuni 1771; LP, 2438, 13. veebruar 1789; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 128, 129.

⁹⁵ LP, 2131, 26. september 1780; LP, 2438, 13. veebruar 1789; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 131.

⁹⁶ LP, 2438, 13. veebruar 1789; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 128, 132–133.

⁹⁷ LP, 2438, 13. veebruar 1789; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 134.

⁹⁸ M. Laur. Eesti, lk 182; LP, 126, 24. august 1719; LP, 1641, 17. september 1765; LP, 1838, 29. aprill 1770; LP, 1890, 13. juuni 1771; LP, 1936, 14. mai 1772; LP, 2438, 13. veebruar 1789.

⁹⁹ LP, 2131, 26. september 1780.

¹⁰⁰ LP, 2155. C., 8. oktoober 1781.

juurde. Ülejäänud kerjused tuli saata sillakohtusse.¹⁰¹ Juhul, kui tegemist oli välismaalasega (*Ausländer*), kes pearahas kirjas ei olnud, pidi viimase asehaldusvalitsusse saatma.¹⁰²

See, kuhu kinni võetud kerjused üle anti, on erinevates patentides suhteliselt varieeruv ning ühist joont otseselt leida ei ole võimalik. 24. augusti 1719. aasta patent nõuab kerjuse toomist Riiga arestimajja.¹⁰³ 1736. aasta korralduses on hoopis hulkuvad „inimrämpsud“ kästud anda üle politseile või kohtule (*Gerichtstube*),¹⁰⁴ samas kui hilisem 29. oktoobri 1747. aasta patent nõuab taas arestimajja toomist.¹⁰⁵ 1771. aastal kästi, et võõrad kerjused transporditaks järelevalve all lähima garnisonini.¹⁰⁶ Juba järgmisel aastal, 14. mail 1772, pidi valve all kerjused Riiga saatma.¹⁰⁷ Järelevalve all kerjuse transportimist on mainitud ka 1780. aasta patendis, kus on spetsiifilisemalt välja toodud, et tegemist peaks olema talupojavalvega. Siinkohal on jällegi kästud kerjus edasi toimetada lähima sillakohtu või kubermanguvalitsuseni.¹⁰⁸ Võimalus oli saata inimene ka läbi mõisate selle kreisipealiku juurde, kus kerjus kinni võeti.¹⁰⁹

Tavaks oli, et kerjused saadeti tagasi oma kodukohta, st mõisa alla, kust nad pärit olid. 1719. aastal nõuti, et kerjused, kes majadest ja tänaval almuseid küsisid, juhatataks tagasi sinna, kust nad tulnud olid.¹¹⁰ Ka 17. septembri 1765. aasta ja 29. aprilli 1770. aasta korralduse järgi tuli teisest kihelkonnast pärit kerjused, läbi mõisate, oma kodukohta saata.¹¹¹ Kodukohta saatmise nõuet korrati taas 1789. aastal. Suur hulk kerjuseid leidis nii maal kui ka linnades ning nad olid just mõisaomanike hooletu järelevalve ja hoolitsematuse tõttu piirkonnast lahkunud, hankides kerjamisega elatist. Hulkureid pidi, olenemata sellest, kas nad on „täisid täis“ või „ilma passideta,“ saatma edasi kodupaika.¹¹²

Vangistuse ajal ja teel oma kodukohta pidi kerjus saama iga päev kolm naela leiba. Vajalik raha võeti kantseleirahast. Valitsuse juurde saadetud kerjused, kes sama kreisi mõisa kuulusid, pidi koos passidega koju tagasi saadetama. Mõisalt võeti 10 rubla suurune trahv. Kui kerjus oli pärit linnast, pidi gorodnitš linnapeale kerjuse üle andma. Raha, mis leivale kulus, ja trahv tuli koguda linnaelanikelt. Maalt pärit kerjuse puhul pidi kreisipealik leivarahaga, koos trahviga, mõisalt sisse nõudma. Seal, kus kreisipealiku või gorodnitšit ametis ei olnud, pidi

---

¹⁰¹ LP, 2155. C., 8. oktoober 1781.

¹⁰² LP, 2438, 13. veebruar 1789; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 128.

¹⁰³ LP, 126, 24. august 1719; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 127.

¹⁰⁴ LP, 583, 30. september 1736; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 127.

¹⁰⁵ LP, 889, 29. oktoober 1747; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 129.

¹⁰⁶ LP, 1890, 13. juuni 1771; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 130.

¹⁰⁷ LP, 1936, 14. mai 1772; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 130.

¹⁰⁸ LP, 2131, 26. september 1780; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 130.

¹⁰⁹ LP, 2438, 13. veebruar 1789; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 128.

¹¹⁰ LP, 126, 24. august 1719.

¹¹¹ LP, 1641, 17. september 1765; LP, 1838, 29. aprill 1770; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 132.

¹¹² LP, 2438, 13. veebruar 1789; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 128, 132–133.

leiva jaoks antud raha saama inimestelt, kes kerjust ülal pidasid.¹¹³

Kerjuse arreterimise juures peeti oluliseks ka tema ülekuulamist. 30. septembri 1736 patendis toodi täpselt välja juhised kerjuste ülekuulamiste teostamiseks. Esmalt tuli ülekuulamisel välja selgitada, kes olid kerjuse vanemad, kas tal oli pass, millised olid kodukohast lahkumise põhjused, miks kerjusel ei olnud tööd, kerjama minemise põhjused ning kus olid nende ööbimiskohad ja ulualused.¹¹⁴ Ülekuulamise kohustust mainitakse nii 1747. aasta¹¹⁵ kui ka 1789. aasta patendis.¹¹⁶

Kerjama mineku eest võisid kerjused saada ka karistada. Esmalt tegeleb kerjuste karistamisküsimusega 30. septembri 1736. aasta patent, kus sõnastati, et jooksikud, kellel oli mingi oskus ja kes ei olnud varem kohtuteenri all olnud või karistust kandnud, tuli määrata teenistusse: traguniteks, soldatiteks või madrusteks. Tööks võimelised, kes ei olnud abielus, saadeti galeerile või mõnele muule sunnitööle. Abielus olevad kerjused kästi saata koguni Orenburgi või teistesse töövabrikutesse tööle. Selle üle, kui palju inimesi traguniteks, soldatiteks või madrusteks saadeti, pidas arvet sõja ja admiraliteedi kolleegium. Tööle saadetute hulk pidi olema märgitud igakuises senati raportis.¹¹⁷

Kerjustele võidi määrata teisi karistusi. Näiteks 29. oktoobri 1747. aasta patent käsib kinni võetud kerjused saata hoopis kindlustustöödele (*festung*) või veotööle (*Karren-Arbeit*).¹¹⁸ 8. oktoobri 1781. aasta korraldus aga rõhutas, et maa- ja linnaelanikud, kes kerjama läksid või lapsi kerjama saatsid, tuli saata tööle vabrikutesse.¹¹⁹ Kerjuseid rakendati ka sildade ja teede ehitusel, tavaliselt seniajani, kuni kerjus tagasi kodupaika saadeti.¹²⁰ Karistuseks määrati ka ihunuhtlusi. Otseselt mainitakse seda 26. septembri 1780. aasta patendis: sellised kerjused, kes ülalpidamist said, kuid sellest olenemata kerjasid, tuli kinni võtta ja karistada „mööduka“ ihunuhtlusega.¹²¹

Seega oli Liivimaal peamiselt tavaks määrata kerjused galeeritööle, vabrikutesse, madrusteks, soldatiteks, traguniteks, kindlustus- või veotöödele. Sunnitööle saatmise karistusi määrati ka teistes Euroopa linnades. Näiteks oli juba Nürnbergi 1478. aasta korralduses öeldud, et lisaks hulkurite väljasaatmisele võis neid saata ka galeeridele tööle, vangi panna, piitsutada

---

¹¹³ LP, 2438, 13. veebruar 1789; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 132–134.

¹¹⁴ LP, 583, 30. september 1736; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 127.

¹¹⁵ LP, 889, 29. oktoober 1747.

¹¹⁶ LP, 2438, 13. veebruar 1789; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 128.

¹¹⁷ LP, 583, 30. september 1736; K. G. Sonntag, Die Polizei, lk 127.

¹¹⁸ LP, 889, 29. oktoober 1747.

¹¹⁹ LP, 2155. C., 8. oktoober 1781; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 127.

¹²⁰ LP, 2438, 13. veebruar 1789.

¹²¹ LP, 2131, 26. september 1780.

ja märgistada.¹²² Galeerile ja ka teistele sunnitöödele saatmist (müüriehitus, üldhospidali ehitus), harrastati ka Bordeaux' linnas Prantsusmaal. Trahvideks võisid olla ka piitsutamine, teotöö ja ketis hoidmine.¹²³

Seega kerjamine ja hulkumine oli mitmete patentidega rangelt keelatud. August Wilhelm Hupeli (1774) järgi oli siiski väga vanadel ja kõnevõimetutel, eriti kui nende sugulased ei olnud võimelised neid aitama, õigus saada vaestemaja puudumisel jutlustajalt luba paluda kiriku juures almuseid. Kirikusse minevad talupojad jagasid neile leiba, võid, raha ja vahel ka brändit (eriti noortele vast abiellunutele või nendele, kes olid vanemad kaotanud). Hupeli sõnul pidid annetajad nõudma kirikuvaestelt, et viimased kadunud hingede eest paluksid.¹²⁴

Uurides Liivimaa politseikorraldusi, võib kinnitada, et almuste palumine kirikute juures oli teatud tingimustel tõesti lubatud. 26. septembril 1780. aastal rõhutati, et kerjuseid ei karistata kui nad pidupäevadel ja pühadel kihelkonnakirikusse ilmuvad, sest nendel päevadel võis leida tööd ja saada almuseid.¹²⁵ 1772. aastal lubati nii oma kihelkonna vaestel kui ka kiriku lähedal vaestemajas elavatel vaestel, kirikusse tulijatelt almuseid paluda.¹²⁶ 13. veebruaril 1789. aastal lisati, et almuseid võis paluda vaid kiriku vöormündri järelevalve all. Sellega välditi võõraid kerjuseid ja hulkureid.¹²⁷

2.3 Vaeste ja kerjustega seotud kohustused ja keelud

Venemaal esitati korraldustega laialdaselt nõudmisi nii kohalikele võimudele kui ka talupoegade. Jätkuva kerjamise põhjusena nähti kohalike võimude suutmatust teostada kerjuste üle kohustuslikku järelevalvet.¹²⁸

Mõisnikel, kõrtsmikel ja talupoegadel lasusid erinevad kohustused ja keelud seoses vaeste ja kerjustega. Kõige rohkem oli määratud kohustusi mõisnikele. Mõisnikud pidid jälgima, et ei toimuks ringihulkumist ja kerjamist. 7. oktoobri 1749. aasta patent keskendus mõisnike (*Possessoribus; Verwalter*) vastutusele. Nimelt kuulutati, et talupoegi pidi varustama piisava viljaga, et nad kerjama ei läheks. Mõisnikud vastutasid selle eest, kui keegi nõudmist ei

¹²² L. Frohman. Poor, lk 15–16.

¹²³ M. Dinges. Frühneuzeitliche, lk 13.

¹²⁴ S. Cimermanis. Grundlinien, lk 40–41.

¹²⁵ LP, 2131, 26. september 1780; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 137.

¹²⁶ LP, 1936, 14. mai 1772; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 137; M. Laur. Eesti, lk 165.

¹²⁷ LP, 2438, 13. veebruar 1789; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 137.

¹²⁸ A. Lindenmeyr. Poverty, lk 37.

täitnud ja talupoeg ikkagi oma elatist kerjamisega teenis.¹²⁹ 13. juuni 1771. aasta Liivimaa kindralkubermangu patent väljendas muret, et paljud võõrad ja teised peremeheta „inimrämpsud,“ igast rahvusest, hulkusid maal, mõisates ja kõrtsides ringi. Nii kästi taaskord kõigil mõisnikel (*Possessores*), magistraatidel, suurtel ja väikestel linnadel ning kõikidel kubermangude elanikel ringihulkuvaid kerjuseid „tähele panna.“ Tähelepanu pidi pöörama kõikidele kerjustele, kelle elukoht ja elatisehankimine (*Nahrungswerde*) ei tundunud usutav ning ka võõrastele kerjustele, kes oma võõra kõnega „kahtlased“ olid.¹³⁰

Mõisnike teiseks politseiliseks kohustuseks oli oma territooriumil asuvate majade, kõrtside ja teiste hoonete korraline inspekteerimine. Nii töi valitsus oma 17. septembri 1765. aasta käsus välja, et kuna suur hulk võõraid kerjuseid olla nendesse provintssidesse (*in dieser Province*) tulnud, siis sooviti nende kiiret ülesleidmist ja arreteerimist. Mõisnikud ja rentnikud pidid kohe järgmisel päeval kubjaste, hirsnike jt abil kõik majad, kõrtsid ja teised mõisale kuuluvad hooned läbi otsima ning eest leitud kerjused ja hulkurid arreteerima. Leitud kihelkonnavaesed tuli eraldada vastavalt varasematele regulatsioonidele. Inimesed, kes aga täiesti võõrad olid ja ühtegi kubermangu ei kuulunud, pidi kohe kinni võtma ja kindla valve all järgmisesse „eelposti“ saatma.¹³¹ Inspekteerimise käsk tuuakse välja ka hilisemates patentides, näiteks 29. jaanuaril 1767. aastal.¹³² Ilmselt võib järeldada, et „eelposti“ all on mõeldud lähimat militaarkomandot, kuhu nõutakse võõraste kerjuste saatmist ka 1770. aasta patendist.¹³³

Eelpool mainitud patentides keskenduti ainult korralistele inspekteerimistele ning ei toodud välja, millal visiteerimisi läbi viima peaks. Inspekteerimiste korra kohta toodi täpsustusi 29. aprilli 1770. aasta patendis. Kevadel ja sügisel pidi mõis korraldama kõikide majade, talude, kõrtside ja teiste hoonete läbiotsimist. Nõuti leitud kerjuste ja ringihulkujate arreteerimist ja mõisa toomist. Võõramaalased (sakslased, poolakad, venelased või teistest rahvustest inimesed), kes Liivimaa kindralkubermangu alla ei kuulunud, tuli valve all esimese militaarkomandoni saata ning sealt edasi Riiga kubermanguvalitsuse juurde toimetama.¹³⁴ Samuti korrati 1772. aastal mõisa kohust oma vallas kerjuseid otsida.¹³⁵ Sellised tagaotsimised ei olnud omased ainult Liivimaale, vaid neid esines ka teistes Euroopa riikides.¹³⁶

---

¹²⁹ LP, 956, 7. oktoober 1749; Marten Seppel. The landlords' obligation to maintain their serfs in Baltic provinces. – *Social History*, 34 (2008), nr 3, lk 288.

¹³⁰ LP, 1890, 13. juuni 1771; K. G. Sonntag, *Die Polizei*, lk 130.

¹³¹ LP, 1641, 17. september 1765; K. G. Sonntag, *Die Polizei*, lk 130.

¹³² LP, 1707, 29. jaanuar 1767; K. G. Sonntag, *Die Polizei*, lk 126.

¹³³ LP, 1838, 29. aprill 1770; K. G. Sonntag, *Die Polizei*, lk 130.

¹³⁴ LP, 1838, 29. aprill 1770; K. G. Sonntag, *Die Polizei*, lk 126.

¹³⁵ LP, 1936, 14. mai 1772.

¹³⁶ A. Tantner. *Policeylische*, lk 7.

Ilmselt kõige olulisemaks oli siiski mõisnike, kuid laiemalt ka kogukonna, kohustus oma vaeseid ülal pidada. Teistes Euroopa maades oli vaesteabi peamiselt vaba kogukonna asi, näiteks Saksamaal oli vaesteabi hiliskeskajast kuni 19. sajandi alguseni peamiselt just kogukonna õlul. Kogukonna olulisest rollist võib tuua näited ka Taani ja Rootsi puhul, kus oli vaeste ülalpidamine valla kohustuseks pandud.¹³⁷

Liivimaal külakogukondi põhimõtteliselt kuni nende institutsionaliseerimise ja vallakohtute sisseseadmiseni 19. sajandil ei eksisteerinud. Külas säilis teatud ühistegevus, kuid pärisorjuse väljakujunemisega 15. sajandil kaotasid külakogukonnad oma tähtsuse. Mõisnikud võtsid üle kogukonna administratiivsed, poliitilised ülesanded ja kohtumõistmise. Mõisahärrus (*Gutsherrschaft*), kus mõis haaras endale suure hulga funktsioone, oli omane Ida-Elbe regioonile. Kesk- ja Lääne-Euroopas olid administratiivsed-, poliitilised- ja hoolekandega seotud ülesanded aga peamiselt talurahvakogukonna käes.¹³⁸

Liivimaal lasusid ülalpidamiskohustused seega peamiselt mõisal. Mõisahärruse juures oli oluline talupoegade õigus saada mõisnikult toetust hädajuhtumite puhul.¹³⁹ Näiteks kohustati mõisniku hoolitsema vanurite ja haigete eest.¹⁴⁰ 14. mai 1772. aasta patent tegeleb just sellega. Väideti, et maanteede ja kõrtside juures on palju kerjused, kes rajavad sinna ka oma kerjuseonne ning häirivad reisijaid, mistõttu oli iga pärushärra ja vald (*Gebiete*) kohustatud hädavajalikuga oma inimesi kindlustama. Iga rentnik ja pärushärra pidi sinna kuuluvatele vaestele, kas vaestemaja ehitama ja neid seal toitma või määrama neile vajalikku elatist vastavalt, kas oma talupoegade või mõnede teiste võimekamate talupoegade (*Gesindern*) juures.¹⁴¹ 13. veebruari 1789. aasta patendiga tehti kreisipealiku ülesandeks hoolitseda selle eest, et vaesed saaksid maakonnas ülalpidamist ning, et iga kihelkond, pärushärra või lihtrahvas vaeseid, viletsaid või tööks võimetuid toidaksid, selleks, et sellised kehvikud nälja tõttu kerjama ei läheks ning ei hakkaks teistelt inimestelt „hübematult“ ja „ebainimliku käitumisviisiga“ almuseid paluma ning neid tülitama.¹⁴²

Veel 19. sajandi esimestel aastatel oli vaestehoolekanne mõisniku kohustus.¹⁴³ Ka 20.

---

¹³⁷ P. Pulma. Population, lk 76, 79.

¹³⁸ Marten Seppel. Pärisorjuse kaotamine ja talurahvakogukondade konstrueerimine Balti kubermangudes. – Acta et comminationes Archivi Historici Estoniae, 2012, 19, lk 62.

¹³⁹ Marten Seppel. Näljaabi Liivi- ja Eestimaal 17. sajandist 19. sajandi alguseni. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2008, lk 16.

¹⁴⁰ M. Laur. Eesti, lk 165.

¹⁴¹ LP, 1936, 14. mai 1772; Mati Laur. Eesti, lk 165; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 139.

¹⁴² LP, 2438, 13. veebruar 1789.

¹⁴³ A. Traat. Vallakohus, lk 92; LP, 2925, 3. märts 1802; LP, 2943, 14. juuni 1802; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 138.

veebruari 1801. aasta korraldus nõuab, et eramõisnikud oma vaeseid ülal peaks.¹⁴⁴ Trahvi ähvardusel rõhutati, et leivaviljaga tuleb toetada nii peremehi, sulaseid, saunikuid kui ka vabadikke.¹⁴⁵ Lisaks toodi välja, et paljudes varasemates määrustes oli korduvalt mõisaomanikelt nõutud vanade, võimetute ja santide toitmist.¹⁴⁶ Need määrused aga ei takistanud mõisnikke oma vanu ja vigaseid talupoegi kerjama saatmast.¹⁴⁷

Mõisnikel võis lasuda ka teisi väiksemaid ülesandeid. Näiteks pidi mõisnik, 13. juuni 1771. aasta patendi järgi, kerjuse arreteerimisest koheselt raporteerima ning sealhulgas ka teada andma, kuidas ja millal kerjused ära saadetakse. Sellisel teel taheti kindlaks teha, kas kerjus määratud kohta jõudis või kelle süü läbi ta kohale ei jõudnud või ära põgenes. Lõpuks toodi patendis välja ka veel üks ülesanne mõisnikele: sisendada ja nõuda nende korralduste täitmist nende alla kuuluvatelt kõrtsmikutelt, möldritelt ja teenijaskonnalt.¹⁴⁸ Oluline oli ka see, et mõisnik, kellele saadetud kerjus kuulus, ilma vastu vaidlemata oma kerjuse vastu võtaks.¹⁴⁹ Kõikide muude ülesannete kõrval pidi mõisaomanik kerjuseid ka üle kuulama.¹⁵⁰

Lisaks mõisnikele olid eraldi kohustused ka kõrtsmikel ning talupoegadel. Nii märkis 29. jaanuari 1767. aasta patendis kubermanguvalitsus trahvi ähvardusel, et maantee läheduses elavad talupojad ei tohtinud võõraid talupoegi, venelasi või teistest rahvustest, kerjuseid või vabadikke ööseks enda juurde võtta, vaid pidid nad kõrtsi saatma.¹⁵¹ 26. septembri 1780. aasta patendis nõuti, taaskord trahvi ähvardusel, et niipea kui kõrtsmik leidis kerjuse, kes „reisijatelt“ almuseid palub, pidi ta viimase üles andma.¹⁵² Kui kõrtsmikud, talupojad või elanikud kerjusele ulualuseid pakkusid või kui nad kerjust, oli ta kohalik või võõras, mõisa ei saatnud, siis järgnes jällegi trahv.¹⁵³

Järelevalvet seaduste täitmise eest teostasid sillakohtud,¹⁵⁴ magistraadid¹⁵⁵ ja politsei.¹⁵⁶ Lisaks oli mainitud ka kreisipealiku ja gorodnitši vastutust, et linnaelanikkond ja mõisnikud ettekirjutatud järgiksid.¹⁵⁷ Politsei ja sillakohtu ülesandeks seati ka eksijate trahvimine,

---

¹⁴⁴ LP, 2855, 20. veebruar 1801; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 140.

¹⁴⁵ A. Traat. Vallakohus, lk 92; LP 3. märts 1802; LP 14. juuni 1802; K. G. Sonntag, Die Polizei, lk 140.

¹⁴⁶ LP, 3321, 25. oktoober 1807.

¹⁴⁷ A. Traat. Vallakohus, lk 92.

¹⁴⁸ LP, 1890, 13. juuni 1771; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 130.

¹⁴⁹ LP, 1936, 14. mai 1772; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 132.

¹⁵⁰ LP, 1707, 29. jaanuar 1767; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 125–126.

¹⁵¹ LP, 1707, 29. jaanuar 1767; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 125.

¹⁵² LP, 2131, 26. september 1780; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 125.

¹⁵³ LP, 1936, 14. mai 1772; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 125.

¹⁵⁴ LP, 1838, 29. aprill 1770 ja LP, 889, 29. oktoober 1747.

¹⁵⁵ LP, 29. oktoober 1747.

¹⁵⁶ LP, 2131, 26. september 1780.

¹⁵⁷ LP, 2438, 13. veebruar 1789.

kusjuures trahvi summast osa pidi minema sillakohtule ja osa kubermanguvalitsusele.¹⁵⁸ Mõnes patendis oli mainitud ka konkreetset, et politsei (või ka mõne teise ametiasutuse) ülesandeks oli ülekuulamiste teostamine.¹⁵⁹ Politseile kohaseks peeti kahju toovate korrarikkumiste kõrvaldamine.¹⁶⁰

2.4 Trahvid ja karistused

Trahve ja karistusi võidi määrata nii mõisatele, talupoegadele kui ka kõrtsmikele ning trahvid olid väga varieeruvad. Talupoegadele ja kõrtsmikele määrati karistuseks ennekõike ihunuhtlus. 1767. aasta patendis ei lubanud kubermanguvalitsus talupoegadel võõraid talupoegi, kerjuseid ja vabadikke enda juurde õöseks võtta. Kui seda nõuet ei täidetud, tuli talupoegi karistada 10 paari vitstega.¹⁶¹ Kui kõrtsmikud, talupojad või elanikud aga ehitiste juurest kerjuseonne leidsid ning nad kerjust mõisa ei saatnud, siis sai talupoeg karistuseks 10 paari vitsu kiriku juures. Vabale inimesele määrati see-eest neljanädalane vangistus.¹⁶² Talupoegi ja kõrtsmike, kes kerjusele elukohta pakkusid, pidi samuti vitstega trahvima.¹⁶³ 1780. aasta patendis nõuti, et niipea kui kõrtsmik kerjuse leiab, kes „reisijatelt” almuseid palub, pidi kõrtsmik viimase üles andma. Kui kõrtsmik seda nõuet ei täitnud, tuli teda karistada 5-riigitaalriise trahviga või andma kiriku ees 5 paari vitsu.¹⁶⁴

1768. aasta 31. mai patent määrab trahviks 25 albertusriigitaalrit mõisnikele, kohtutäituritele jt, kes kerjuseid ja muid „inimrämpse“ tolereerisid või nende eest, isegi kasvõi ühe tunni, hoolitsesid.¹⁶⁵ 1772. aasta patent algab sellega, et maanteede ja kõrtside juures olla palju kerjused, kes rajavat sinna ka oma kerjusehütte ning häirivad reisijaid. Nii oli iga pärushärra ja vald (*Gebiete*) kohustatud oma inimestele kindlustama eluks vajaliku, seda kas vaestemaja ehitamise või toidu ja elatise läbi. Kui mõisniku kerjuseid veel kerjamas kohati, pidi mõis trahviks maksma 10 riigitaalrit kirikule religioosseks tegevuseks, mida sillakohus koos

---

¹⁵⁸ LP, 2131, 26. september 1780; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 131.

¹⁵⁹ LP, 583, 30. september 1736; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 127.

¹⁶⁰ LP, 889, 29. oktoober 1747.

¹⁶¹ LP, 1707, 29. jaanuar 1767; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 125.

¹⁶² LP, 1936, 14. mai 1772; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 125.

¹⁶³ LP, 1936, 14. mai 1772.

¹⁶⁴ LP, 2131, 26. september 1780; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 125.

¹⁶⁵ Marten Seppel. The Growth of the State and its Consequences on the Structure of Serfdom in the Baltic Provinces, 1550-1750. – Schiavitù e servaggio nell'economia europea. Secc. XI-XVIII = Serfdom and Slavery in the European Economy. 11 th–18 th Centuries : atti della “Quarantec inquesima settimana di studi”, 14–18 aprile 2013. Toim. Simonetta Cavaciocchi. Firenze: Firenze University Press 2014, lk 299.

täitekuludega (*Executions-Gebühren*) süüdiolvalt kogus. Sätestati ka kõikide kerjuseonnide hävitamine ning kui veel selliseid onne või teisi kerjaste maju leiti, oli trahviks jällegi 10 riigitaalrit.¹⁶⁶ 1780. aasta patendis tuuakse aga välja, et kui mõisnikud ja teised ametimehed patentidest kinni ei hoia on trahviks hoopis 15 albertusriigitaalrit, teistkordselt üleastumisel pidi trahvi maksma topelt.¹⁶⁷ 1772. aastaga sarnaseid nõudmisi korratakse ka 1789. aasta patendis, tuues välja trahviks 10 taalrit.¹⁶⁸

2.5 Teenistusalubade väljaandmine

Veel 19. sajandi esimestel aastatel oli vaestehoolekanne olnud mõisniku kohustus.¹⁶⁹ Peamiseks probleemiks oli aga teenistusalubade väljaandmine. 14. juuni 1802. aasta määrus sõnastas, et mõisnikud jätkavad lubade välja andmist oma tööks võimetutele talupoegadele, veendumata, kuhu nad suunduvad ja kus omale peavarju leiavad. Seetõttu hulkusid ja kerjasid sellised inimesed maal ringi. Korraldati, et kõik omanikud, rentnikud ja valitsejad, 20-rublase trahvi ähvardusel Üldhoolekandekollegiumile (*Collegii allgemeiner Fürsorge*), võisid lubasid välja anda ainult neile, kes kindlasti kerjama ei lähe. Juba olemasoleva loaga kerjajad tuli aga päritolu maakonna sillakohtusse saata, kust nad edasi oma kodumõisa alla saadeti.¹⁷⁰

Üldhoolekandekollegium kujutas endas kubermanguasutust, mis tegeles hoolekande, meditsiini ja haridusküsimustega. Need rajati Eestimaa ja Liivimaa kubermangus asehalduskorra ajal 1783. aastal. Üldhoolekandekollegiumite ülesandeks olid rahvakoolide, hospitalide, haiglate, vaestemajade, hullumajade, lastekodude, töö- ja parandusmajade asutamine, hoolekanne ja järelevalve.¹⁷¹

Teenistusalubade väljaandmise probleemiga tegeletakse jätkuvalt edasi 25. oktoobril 1807. aastal. Esmalt toodi manitsevalt välja, et paljudes vanemates patentides oli korduvalt nõutud, et mõisaomanikud pidid vanu, võimetuid ja sante inimesi ise toitma, kuid selle asemel levivat praktika, et mõisnikud ja mõisakohtud (*Gutsgerichte*) annavad hoopis välja teenistusalubasid (*Dienstscheinen*).¹⁷² Seega määras Liivimaa kubermanguvalitsus, et vana,

---

¹⁶⁶ LP, 1936, 14. mai 1772; M. Laur. Eesti, lk 165; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 125, 139–140.

¹⁶⁷ LP, 2131, 26. september 1780; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 131.

¹⁶⁸ LP, 2438, 13. veebruar 1789.

¹⁶⁹ A. Traat. Vallakohus, lk 92; LP, 2925, 3. märts 1802; LP, 2943, 14. juuni 1802; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 132.

¹⁷⁰ LP, 2943, 14. juuni 1802; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 138.

¹⁷¹ Arhiivijuht, lk 259.

¹⁷² LP, 3321, 25. oktoober 1807.

haige või tööks võimetu inimese tabamisel, kes teenistusloaga välja oli saadetud, tuli selline koheselt arreteerida ja mõisa kuludest tagasi saata. Lisaks pidi mõis iga juhtumi puhul 10 albertusriigitaalrit trahvi maksma. Käskude täitmist pidid siinkohal jälgima nii maa- kui ka linnapolitseiametnikud.¹⁷³ Seega on Liivimaa politseikorralduste baasil näha, et teenistuselubade kergekäeline väljaandmine mõisnike poolt oli suureks probleemiks.¹⁷⁴ Selle kaudu üritasid mõisnikud oma vanadest ja vigastest talupoegadest lahti saada.¹⁷⁵

Teenistuselubade hooletut väljaandmist kajastavad ka Tartu sillakohtu materjalid. Ühe juhtumi puhul, oli naisele mõisa poolt antud tõend teenistuse leidmiseks, kuid teda ei võetud kuhugi tööle. Seetõttu oli Aru mõisast pärit Liisu sunnitud kerjama minema. Edasiseks keelati mõisal Liisule tõendite välja andmine.¹⁷⁶ Sellist kerjama minekut takistatigi peamiselt teenistuspasside väljaandmise keeluga. Näiteks keelati Nüpli mõisal Tartu linna sillakohtusse saadetud naisele Marile teenistuspassi väljaandmine. Sellega püüti vältida nii tema kui ka tema kaasas olnud laste kerjama minekut.¹⁷⁷ Liisu puhul ei pruukinud küll tegu olla vana või võimetuga, kuid ilmselt oli liiga kergekäeliselt teenistusluba välja antud, et mõisnik ei peaks Liisu ülalpidamise eest ise muretsema.

2.6 Üleminek valdade kohustustele

Esimesed vallakohtud rajati juba 18. sajandil, mille peamiste ülesannetena nähti küla toimetulekuprobleemidega tegelemist.¹⁷⁸ Vallakohtute ülesanneteks pidi olema talupoegade politseiliste üleastumistega tegelemine aga ka muude talupoegadele pandud koormiste täitmise järgimine.¹⁷⁹ Vallakohtute ülesanded aja jooksul laienesid ja täpsustusid. Esikohale kerkis näiteks magasiaitade probleem, kuid tähtsaks funktsiooniks sai ka vallainimeste hoolekanne, mis seisnes kerjamise ärahoidmises ja kerjuste ülalpidamises.¹⁸⁰ 19. sajandi alguse talurahvaseadustes võib märgata, et vallakohtu politseilistele-, haldusülesannetele ja külaelanike toimetulekule on pööratud rohkem tähelepanu kui kohtulikele ülesannetele.¹⁸¹ Sedalaadi kohtute korraldust iseloomustatakse mitte kui talurahva, vaid mõisa kui spetsiifilise

---

¹⁷³ LP, 3321, 25. oktoober 1807; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 138–139.

¹⁷⁴ LP, 2943, 14. juuni 1802; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 138; LP, 3321, 25. oktoober 1807.

¹⁷⁵ A.Traat. Vallakohus, lk 92.

¹⁷⁶ EAA 949-1-499, L 96p–97 (Tartu sillakohtult Aru mõisale 4. mai 1808).

¹⁷⁷ EAA 949-1-499, L 21p–22 (Tartu sillakohtult Nüpli mõisale 13. jaanuar 1808).

¹⁷⁸ M. Seppel. Pärisorjuse, lk 67.

¹⁷⁹ A.Traat. Vallakohus, lk 59–60.

¹⁸⁰ A. Traat. Vallakohus, lk 88, 92.

¹⁸¹ M. Seppel. Pärisorjuse, lk 68.

kinnisomandi, selle omandiõiguse ja teiste mõisatega seotud õiguste kaudu. Sellist kohtute korraldust nimetatakse patrimoniaalseks.¹⁸²

Eriti teravaks muutus kerjaste küsimus 1809. aastal, mis oli juba mitmes ikaldusaasta järjest. Varem olid mõisnikud oma vanadest ja vigastest talupoegadest üritanud lahti saada just kerjaste saatmisega,¹⁸³ sellist tendentsi võisime juba eelpool toodud patentides ka näha. Kogukonna kulul ülalpidamine tähendas murrangut, kus vaesteabi viidi mõisnikelt talupoegade kui kollektiivi, kohustuseks. Seega langesid kohustused vallakohtule, sest see oli talupoegade kollektiivne organ ja esindaja.¹⁸⁴

Alates 1809. aastast tuuaksegi kubermanguvalitsuse patentidesse üha enam sisse nõudeid ka valdadele.¹⁸⁵ 1809. aasta Liivimaa kubermangu patendis korratakse enam-vähem juba varasemalt tuntud põhimõtteid. Kirjutatakse sellest, kuidas jätkuvalt on kerjamine probleemiks ning korrati nõuet kerjused kinni võtta ja kodupaika saata. Ainukese uuendusena tuuakse sisse, et kinni võtmisel ei tohi kerjuseid rõhuda või neile haigusi põhjustada. Vald tuuakse sisse alles teistes nõudmistes. Välja toodi, et neid, kes omale elatist teenida ei suuda, tuleb valla (*Gemeinde*) maksudest ülal pidada ja toitlustada. Samuti pidid vallad, koos mõisnikega, vastutama selle eest, kui nende inimest hulkumises või kerjamises süüdistati.¹⁸⁶

Lisaks valdade ülesannetele pöörati 12. novembri 1809. aasta korralduses tähelepanu ka maa ja linnapolitseinike kohustustele. Nende ülesandeks oli jälgida, et mõisatesse, küladesse ja linnadesse saadetud kerjused vajalikku ülalpidamist saaksid ja et kerjaste nimekirjadesse (*Bettlern Verzeichnis*) kuuluvad kahe nädala jooksul tsiviilkuberneri juurde saadetud oleksid. Teistkordselt kerjanuid pidi ülal pidama hakkama Üldhoolekandekolleegium. Süüdlaselt, ehk siis sellelt, kes abivajajad hooletusse jättis, tuli Üldhoolekandekolleegiumi poolt seni kaetud elatis sisse nõuda. Lisaks sellele, et süüalused pidid kompenseerima kõik riigikulud (*Kronskosten*), olid nad ka aruandekohustuslikud.¹⁸⁷

Juba järgmisel aastal (1. aprill 1810) kästi vallakohtumeestel ja külakubjastel valvata, et ilma varata inimesi, kes töö ja virkusega ennast toita ei suuda, peetaks ülal kogu valla poolt. Teiseks oli oluline, et taluperemehed oma töötajate, karjaste (*Hüterkindern*) või teiste tallu kuuluvate inimeste ära ajamisega kerjamist ei soodustaks. Kui aga ilmnes, et teise valda või

---

¹⁸² Toomas Anepaio. Vallakohus – kas ainult talurahva kohus? – Ajalooline ajakiri, 2007, nr 3/4 (121/122), lk 354–355.

¹⁸³ A. Traat. Vallakohus, lk 92.

¹⁸⁴ A. Traat. Vallakohus, lk 92.

¹⁸⁵ A. Traat. Vallakohus, lk 113.

¹⁸⁶ A. Traat. Vallakohus, lk 113; LP, 3501, 12. november 1809; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 132, 140.

¹⁸⁷ LP, 3501, 12. november 1809; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 140.

mujale kerjama minemist ikkagi esines, siis tuli kohtumehed ja kupjad vallandada.¹⁸⁸

Patentide põhjal võib järeldada, et kuigi kohustused läksid valdadele, pidid vallad peaaegselt veel vähemalt kuni 1809.–1810. aastani suuremas osas tegema koostööd mõisnikega. Seejuures on raske öelda, kuidas vallakohus vaestehoolekannet teostas. Üks vanemaid mooduseid oli saata kerjused külakorda, ehk järjekorras talust tallu. Iga peremees oli kohustatud varem kokkulepitud nädalaid talus peavarju ja toitu pakkuma. Teine viis oli nendele periooditi väikeste toetuste andmine nii natuuras kui ka rahas. Need, kellel puudusid sugulased ja kindel peavari, saadeti tavaliselt külakorda. Teisi aga, kes elasid näiteks hurtsikus, toetati materiaalselt, mõisa või vallakogukonna arvelt.¹⁸⁹

Kuna valitsusorganid valvasid üsna karmilt kerjamise keelu elluviimise järele, siis üldiselt aeti need asjad vallas korda. Toetuste suuruste kohta eriti andmeid ei ole, kuid võib arvata, et toetus piirdus kahe-kolme rukki- ja odravakaga.¹⁹⁰ Haruldasem oli rahaline toetus, mille fond koguti trahvirahast.¹⁹¹ Trahviraha, annetus, ühisvilja ja vaibevara müügist saadud summad laekusid, valdadega koos sisse seatud, vallakassasse. Vallakassa funktsioneeris peamiselt toetamise otstarbel.¹⁹² Kuna 19. sajandil määrati rahatrahvi valla- ja kihelkonnakohtutes harva, siis toetuste summad olid ilmselt liiga väikesed.¹⁹³

Vallakassa jäi alles ka 1819. aasta talupojaseadusega, mis seadis kindla korra vaestehoolekandes. Kõige eest vastutavaks sai vallakohus. 1819. aasta seaduse kohaselt pidi iga vald võimalust mööda vaesunud vallaliikmeid ülal pidama. Vahendid vaeste ja orbude ülalpidamiseks pidi võtma vallakassast. Vallakohus pidi iga aasta miiklipäeval (29. septembril) vaestele ja tööksvõimetutele annetusi koguma. Inimesed, kes lohakuse ja laiskuse tõttu vaesused, pidid taluperemeeste (*Landwirten*) juurde paigutama. Seal leppisid nad peremehega palga osas kokku ja peremees pidi neile sobiva töö leidma. Lisaks lubati Liivimaa kubermangus ka pühapäeviti kerjustel kirikute juures almuseid paluda, kuid ainult sel juhul, kui neil oli tõend töövõimetus.¹⁹⁴

---

¹⁸⁸ A. Traat. Vallakohus, lk 92; LP, 3543, 1. aprill 1810; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 139, 141.

¹⁸⁹ A. Traat. Vallakohus, lk 92–93.

¹⁹⁰ Samas, lk 93.

¹⁹¹ Samas, lk 93.

¹⁹² Samas, lk 113.

¹⁹³ Samas, lk 93.

¹⁹⁴ S. Cimermanis. Grundlinien, lk 41–43.

3. KERJUSTEGA TEGELEMINE TARTU SILLAKOHTUS 1808.–1809. AASTAL

3.1 Kerjuste tabamine ja käsitlemine

Tartu sillakohtu sissekannete kohaselt oli läbivaks tendentsiks, et ringihulkujad ja kerjused võeti kinni.¹⁹⁵ Kerjuste kinnivõtmise nõue oli kajastatud ka Liivimaa politseikorraldustes. 29. oktoobri 1747. aasta korralduse järgi tuli kerjused linnadest kinni võtta.¹⁹⁶ 14. mai 1772. aasta patendis oli rõhutatud, et linnad tuleb kõikidest kerjustest puhastada. Linnas kerjamise keeldu korratakse ka mitmes teises politseikorralduses.¹⁹⁷

Kerjuseid arreteeris politsei, kes nad omakorda Tartu sillakohtusse saatis.¹⁹⁸ Linnapolitsei kohustused olid jällegi paika pandud erinevate Liivimaa politseikorraldustega.¹⁹⁹ Tavaks oli, et politsei saatis sillakohtusse mitu kerjust korraga. Mõnel juhul saadeti sillakohtusse korraga 4²⁰⁰ kerjust, vahel aga lausa 18²⁰¹ või 26 kerjust.²⁰² Näiteks toodi veebruaris 1808 sillakohtusse korraga kaks meest Tamme mõisast²⁰³ ning viis Vana-Kavildast pärit meest ja naist.²⁰⁴ Juba järgmisel päeval saatis Tartu sillakohus kirjad mõisatele välja. Siit võib järeldada, et asjaajamine politsei ja sillakohtu vahel käis üsnagi kiiresti.

---

¹⁹⁵ EAA 949-1-499, L 23p-24, 6, 11p-12, 12p-13, 33-33p, 53p, 60-60p, 61, 61p, 62p, 69-69p, 75p, 78p, 83p, 84, 84p, 85, 96p-97, 98p, 99, 114p, 115p, 120.

¹⁹⁶ LP, 956, 29. oktoober 1747.

¹⁹⁷ LP, 2438, 13. veebruar 1789; LP, 1890, 13. juuni 1771; LP, 1780, 26. september 1780; LP, 2855, 20. veebruar 1801; LP, 3501, 12. november 1809.

¹⁹⁸ EAA 949-1-499, L 6-6p, 12p, 61p, 62p, 78p, 83p, 84p, 85, 96-96p, 96p-97, 97, 98p, 99, 99p, 115p, 120

¹⁹⁹ LP, 956, 29. oktoober 1747; LP, 583, 30. september 1736; LP, 2131, 26. september 1780; LP, 2855, 20. veebruar 1801; LP, 3321, 25. oktoober 1807; LP, 3501, 12. november 1809.

²⁰⁰ EAA 1880-1-1940, 5 (Tartu politseiametilt Tartu sillakohtusse saadetud kiri 4. jaanuar 1808).

²⁰¹ EAA 1880-2-1940, 4 (Tartu politseiametilt Tartu sillakohtusse saadetud kiri 3. jaanuar 1808).

²⁰² EAA 1880-2-1940, 130 (Tartu politseiametilt Tartu sillakohtusse saadetud kiri 22. veebruar 1808).

²⁰³ EAA 949-1-499, L 84p (Tartu sillakohtult Tamme mõisale saadetud kiri 28. veebruar 1808).

²⁰⁴ EAA 949-1-499, L 85 (Tartu sillakohtult Vana-Kavilda mõisale saadetud kiri 28. veebruar 1808).

Pärast kerjuse kinnivõtmist järgnes sillakohtus küsitlemine,²⁰⁵ mille reeglid oli paika pandud politseikorraldustega.²⁰⁶ Patentide kohaselt tuli ülekuulamisel välja selgitada: kes olid kerjuse vanemad, kas tal oli pass, millised olid kodukohast lahkumise põhjused, miks kerjusel ei olnud tööd, mis olid kerjama minemise põhjused ning, kus olid nende varjupaigad.²⁰⁷

Võib aga väita, et praktikas ei leitud sugugi kõigile neile küsimustele vastuseid. Üheks oluliseks punktiks, mida sillakohtu ülekuulamisel kindlasti uuriti, oli kerjuse nimi ja päritolukoht. Need olid protokollide kohaselt vähemalt enne sillakohtust ära saatmist kindlaks tehtud.²⁰⁸ Ülekuulamisel pöörati teatud juhtudel tähelepanu ka sellele, kes olid kerjuse vanemad.²⁰⁹ Lisaks võidi küsida, kas ringi hulgututi üksi või oli kerjusel ka kaaslasti.²¹⁰ Teatud juhtudel uuriti, kus olid kerjuste ulualused.²¹¹ Vaid ühe näite puhul toodi välja vastused nii mitmele küsimusele: mis oli kerjuse nimi ja päritolukoht, kas ta hulkus üksi või kaaslastega ning kus oli kerjuste ulualune. Tegemist oli kerjus Micheliga, kes oli pärit Vana-Kavaleht mõisast. Michel oli tulnud linna kerjama koos oma naise ja nelja lapsega. Perel oli olemas ka öine ulualune, milleks oli mõisa rehi, kus lisaks neile oli ka palju teisi kerjused ja hulkureid, kes õo tulekul sinna siirdusid.²¹² Juhtumeid, kus küsitlemisel nii mitmele aspektile korraga vastus saadi, oli siiski üsna väheseid. Samuti ei selgu, kuidas ülekuulamisprotsess täpselt välja nägi.

Juhul kui kerjusel oli pere või lapsed, võeti sageli ka nemad linna kerjama.²¹³ Lapsed olid väiksed ja armsad, olles seega ideaalsed kerjajad.²¹⁴ Näiteks leiti Tartu linnas naiskerjus, kes oli sinna tulnud koos oma kahe lapsega. Viimane saadeti koos lastega kodumõisa tagasi.²¹⁵ Sillakohtusse sattus ka orbusid. Poiss nimega Abraham, kes pärines Elistverest, oli kaotanud

---

²⁰⁵ EAA-949-1-499, L 23p-24, 6, 31, 33-33p, 60-60p, 61, 62p, 63p, 69-69p, 84p, 96p-97, 120, 123-123p, 146-146p.

²⁰⁶ LP, 583, 30. september 1736; LP, 889, 29. oktoober 1747; LP, 2438, 13. veebruar 1789.

²⁰⁷ LP, 583, 30. september 1736; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 127.

²⁰⁸ EAA 949-1-499, L 23p-24p, 6, 11p-12, 12p, 12p-13, 13-13p, 13p, 14, 15, 21p-22, 27, 31, 32p, 33-33p, 33p, 34, 34-34p, 45p-46, 53-53p, 53p, 58p-59, 60-60p, 61, 61p, 62p, 63, 63-63p, 63p, 69-69p, 72-72p, 75, 75p, 80p, 83p, 83p, 84, 84p, 85, 93p, 96p-97, 97, 97p, 98p, 99, 99p, 114p, 114p-115, 115p, 120.

EAA 949-1-500, L 71, 140-140p, 419p (Tartu sillakohtult Luunja mõisale saadetud kiri 20. veebruar 1809; Tartu sillakohtult Tõlliste mõisale saadetud kiri 23. märts 1809; Tartu sillakohtult Valguta mõisale saadetud kiri 13. juuli 1809).

²⁰⁹ EAA 949-1-499, L 31, 123-123p, 146-146p (Tartu sillakohtult Ilmjärve mõisale saadetud kiri 21. jaanuar 1808; Tartu sillakohtult Viljandi sillakohtule 31. märts 1808; Tartu sillakohtust Ropka mõisale saadetud kiri 21. aprill 1808).

²¹⁰ EAA 949-1-499, L 23p-24p, 21p-22 (Tartu sillakohtult Jaama mõisale saadetud kiri 14. jaanuar 1808; Tartu sillakohtult Nüpli mõisale saadetud kiri 13. jaanuar 1808).

²¹¹ EAA 949-1-499, L 23p-24p (Tartu sillakohtult Jaama mõisale saadetud kiri 14. jaanuar 1808).

²¹² EAA 949-1-499, L 23p-24p (Tartu sillakohtult Jaama mõisale saadetud kiri 14. jaanuar 1808).

²¹³ EAA 949-1-499, L 21p-22, 75. (Tartu sillakohtult Nüpli mõisale saadetud kiri 13. jaanuar 1808; 23. veebruar 1808).

²¹⁴ M. H. D van Leeuwen. Logic, lk 601-602.

²¹⁵ EAA 949-1-499, L 21p-22 (Tartu sillakohtult Nüpli mõisale saadetud kiri 13. jaanuar 1808).

nii oma ema kui ka isa. Poiss kästi peremehe juurde elama saata (*bei einem Wirthe unterzubringen*), et ta enam hulkuma ei läheks.²¹⁶

Mitte sugugi ainulaadne ei olnud ka olukord, kus linna oli sattunud pime kerjus, kellega oli kaasas saatja.²¹⁷ Vahel oli just pimedada kerjuse saatja see, kes kerjuse eest ülekuulamisel tunnistas, rääkides nii lahkumispõhjustest kui ka päritolust.²¹⁸ Lisaks pimedatele võisid sillakohtusse sattuda ka haiged kerjused. Üks naisterahvas Lena, Tõlliste mõisast, vaadati arsti poolt üle. Mõisale pandi omakorda kohustuseks naist ravida ning teenistuseluba ei tohtinud anda seni, kuni naine täielikult terve on.²¹⁹

Lisaks kerjuse nimele ja tema päritolukohale, ilmnes vahel küsitlemisel kerjuse kodukohast lahkumise põhjus. Põhjuseid võis olla erinevaid. Näiteks kerjus Madle ülekuulamisel selgus, et ta läks ära oma päritolumõisast Sangastest elatise puuduse tõttu.²²⁰ Elatise ja toidu puudus oli loomulikult üks peamisi kerjama mineku põhjuseid.²²¹ Nii lahkus ka näiteks väike kerjus Hindrik Koigu mõisast just elatise puuduse tõttu.²²² Olenemata sellest, et sillakohtu materjalides oli välja toodud mõisa kohustus oma kerjuseid toita,²²³ esines toidupuudusel kerjamist ikkagi. Linnades saadi almustena raha või leiba,²²⁴ mistõttu suundutigi elatise puuduse tõttu linnadesse kerjama. Ühel juhul on välja toodud, et noore kerjuse Carli isa oli Jaan, kes võeti nekrutiks. Nii jäi Carl ilma igasuguse abita ning pidi seega toitu kerjates hankima.²²⁵

Eelpool välja toodud Sangaste mõisast pärit Madle esineb ka eelmisel päeval (3. jaanuar) politseimaterjalides, kus tema ja veel teisedki kerjused, Tartu sillakohtusse saadeti.²²⁶ See kinnitab ka eelnevalt esitatud fakti, et politseiametnikud tõesti tabatud kerjused ka sillakohtusse saatsid.

Sillakohtus tuli ette valetunnistuste andmist. Valetada võidi näiteks oma päritolu kohta. Sellisel juhul saadeti kerjus esialgset tunnistust silmas pidades mõisa, kust kerjus seejärel tagasi

---

²¹⁶ EAA 949-1-500, L 425 (Tartu sillakohtult Elistvere mõisale saadetud kiri 14. juuli 1809).

²¹⁷ EAA 949-1-499, L 32p, 33–33p (Tartu sillakohtult Vana-Prangli mõisale saadetud kiri 22. jaanuar 1808; Tartu sillakohtult Valguta mõisale saadetud kiri 22. jaanuar 1808); EAA 949-1-500, L 78p (Tartu sillakohtult Valguta mõisale saadetud kiri 25. veebruar 1809).

²¹⁸ EAA 949-1-499, L 33–33p (Tartu sillakohtult Valguta mõisale saadetud kiri 22. jaanuar 1808).

²¹⁹ EAA 949-1-500, L 140–140p (Tartu sillakohtult Tõlliste mõisale saadetud kiri 23. märts 1809).

²²⁰ EAA 949-1-499, L 6–6p (Tartu sillakohtult Sangaste mõisale saadetud kiri 4. jaanuar 1808).

²²¹ EAA 949-1-499, L 13–13p, 31 (Tartu sillakohtult Aakre mõisale saadetud kiri 8. jaanuar 1808; Tartu sillakohtult Ilmjärv mõisale saadetud kiri 21. jaanuar 1808).

²²² EAA 949-1-499, L 60–60p (Tartu sillakohtult Võru sillakohtule saadetud kiri 10. veebruar 1808).

²²³ EAA 949-1-499, L 13–13p (Tartu sillakohtult Aakre mõisale saadetud kiri 8. jaanuar 1808).

²²⁴ R. Jütte. Poverty, lk 139.

²²⁵ EAA 949-1-499, L 31 (Tartu sillakohtult Ilmjärve mõisale saadetud kiri 21. jaanuar 1808).

²²⁶ EAA 1880-1-1940 (Tartu politseiametilt Tartu sillakohtusse saadetud kiri 3. jaanuar 1808).

saadeti. Järgnevalt kuulati inimene uuesti üle ning saadeti kodukoha järgsesse sillakohtusse.²²⁷ Ühe juhtumi puhul väitis kerjus Mari, et ta oli pärit Pilka mõisast, kuhu ta ka saadeti. Pilka mõisast saadeti Mari ringkirjaga tagasi, sest selgus, et Mari „sinna ei kuulu“ ja „tema tunnistus oli vale.“ Kerjus kuulati uuesti üle. Uue ülekuulamise järgselt saadi teada, et Mari oli pärit hoopis Uus-Põltsamaalt.²²⁸ Teise näitena võib tuua Johanni, kes väitis, et ta oli pärit Vana-Puka mõisast, kust ta aga tagasi saadeti, sest selgus, et ta pärines Murikatsi mõisast. Mõis kuulus Viljandi kreisi, mille sillakohtusse kerjus edasi saadeti.²²⁹ Poiss Jüri, Luunja mõisast, transporditi samuti kõigepealt valesse mõisa (Vana-Pranglisse). Seekord määrati karistus otse kerjusele endale. Nimelt lisaks valetunnistusele teeskles poiss kinnivõtmisel ka langetõbist (*fallende Seuche*). Sel põhjusel trahviti teda „laste-vitstega“ (*Kinder-Ruthe*).²³⁰

3.2 Kodukohta transportimine

Pärast küsitlemist, ning vähemalt nime ja kodumõisa väljaselgitamist, saadeti kerjus oma kodukohta tagasi.²³¹ Kerjuste kodupaika saatmise nõuet oli mitmes politseikorralduses läbi aastate korratud.²³² Tagasisaatmine toimus enamasti läbi mitme mõisa ning patentides sageli korratud²³³ „hea“ (*guter*) ja „osava“ (*tüchtiger*) talupojavalve all.²³⁴ Spetsiifilisemalt on välja toodud vaid 1780. aasta patendis, et tegemist peaks olema talupoja valvega.²³⁵ Kahjuks ei seleta ei patendid ega sillakohtumaterjalid järelevalvet täpsemalt lahti ning konkreetseid nõudmisi sellega seoses ei esitata. Ka ei selgu, milliste talupoegadega tegemist oli ja kes nad määras.

Küll aga võidi transpordi korraldamine panna süüdioleva mõisa kohustuseks. Seda põhjendati sellega, et kuna kerjus anti mõisale tagasi pidi mõis ise muretsema kerjusele kindla

²²⁷ EAA 949-1,-499, L 120, 123–123p (Tartu sillakohtult Viljandi sillakohtule saadetud kiri 27. märts 1808; Tartu sillakohtult Viljandi sillakohtule saadetud kiri 31. märts 1808).

²²⁸ EAA 949-1-499, L 120 (Tartu sillakohtult Viljandi sillakohtule saadetud kiri 27. märts 1808).

²²⁹ EAA 949-1-499, L 123–123p (Tartu sillakohtult Viljandi sillakohtule saadetud kiri 31. märts 1808).

²³⁰ EAA 949-1-500, L 71 (Tartu sillakohtult Luunja mõisale saadetud kiri 20. veebruar 1809).

²³¹ EAA 949-1-499, L 6–6p, 11p–12, 12, 12p–13, 13–13p, 14, 15, 21p–22, 22, 27, 31, 31p, 32p, 33–33p, 33p, 34, 34–34p, 35, 45p–46, 53–53p, 53p, 58p–59, 61, 61p, 62p, 63, 63–63p, 63p, 69–69p, 72–72p, 75, 75p, 80p, 83, 83p, 84, 84p, 85, 93p, 96–96p, 96p–97, 97, 97p, 98p, 99, 114p, 114p–115, 115, 115p, 146–146p; EAA 949-1-500, L 71, 419p (Tartu sillakohtult Luunja mõisale saadetud kiri 20. veebruar 1809; Tartu sillakohtult Valguta mõisale saadetud kiri 13. juuli 1809).

²³² LP, 126, 24. august 1719; LP, 1641, 17. september 1765; LP, 1838, 29. aprill 1770; LP, 2438, 13. veebruar 1789; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 128.

²³³ LP, 1641, 17. september 1765; LP, 1890, 13. juuni 1771; LP, 1936, 14. mai 1772; LP, 2131, 26. september 1780.

²³⁴ EAA 949-1-499, L 6–6p, 12p–13, 13p, 15, 27, 33p, 53–53p, 58p, 61p, 75, 75p, 80p, 83, 84, 85, 97p; EAA 949-1-500, L 71 (Tartu sillakohtult Luunja mõisale saadetud kiri 20. veebruar 1809).

²³⁵ LP, 2131, 26. september 1780.

transpordi kodukohta.²³⁶ Just kindla transpordi all mõeldi ilmselt talupojavalve all kerjuse kodupaika viimist. Transportimise juures mainitakse vahel ka lihtsalt „tugevat“ järelevalvet²³⁷ või valve all toimetamist.²³⁸ Tuli ette ka seda, et kerjus saadeti kodumõisa koos „heade“ inimestega.²³⁹ Saab ju eeldada, et ka nendel puhkudel oli tegemist just talupojavalvega, kuid täpsemaid järeldusi kahjuks teha ei saa. Transpordil kodukohta esines ka kerjusele nõudekirja²⁴⁰ või ära kirja (*reicipt*)²⁴¹ kaasa andmist.

Kerjuse kodukohta viimine ei läinud alati korrapäraselt. Valve all transportimisel esines ka kerjuse põgenemist. Sel juhul ei tehtud muud kui rõhutati, et mõis erilise ettenägelikkusega selle alla kuuluvatel inimestel kerjuseid transportida laseks.²⁴² Kerjuse transpordil võis olla veelgi lisanõudeid. Näiteks kästi, et kerjus oleks transporditud kinni seotult,²⁴³ mida esines siiski vaid mõnel korral. Mis põhjustel kerjuseid just seotult transporditi, täpsemalt ei selgu. Siiski võib eeldada, et ehk oli tegu juba korra valve alt põgenenud kerjustega, mistõttu kasutati sidumist põgenemist ennetava vahendina.

Kerjuseid ei saadetud alati kodupaika. Juhul, kui kerjus oli pärit teisest kreisist, saadeti ta esmalt oma kreisi sillakohtusse. Näiteks transporditi Uderna mõisast pärit noormees Hindrik, kes linnas kerjanud oli, edasi Võru kreisi sillakohtusse, koos kaasaantud nõudekirjaga (*requisitsion*).²⁴⁴ Sama olukord oli ka hulkunud noormehe Peebuga, kes samuti kaasaantud nõudekirjaga Võru kreisi sillakohtusse saadeti, sest ta oli pärit Vastne-Nursi mõisast, mis kuulus Võru kreisi sillakohtu alla.²⁴⁵ Näiteid kerjuse toimetamisest just Võru sillakohtusse, on veelgi.²⁴⁶ Peale Võru sillakohtusse saatmise leiab andmeid ka kerjuse saatmisest Viljandi sillakohtusse.²⁴⁷ Tavaks oligi, et kui kerjus teise sillakohtusse saadeti, anti neile kaasa

---

²³⁶ EAA 949-1-499, L 93p (Tartu sillakohtult Tõlliste mõisale saadetud kiri 7. märts 1808).

²³⁷ EAA 949-1-499, L 99, 114p, 115p (Tartu sillakohtult Uderna mõisale saadetud kiri 11. märts 1808; Tartu sillakohtult Sangaste mõisale 24. märts 1808; Tartu sillakohtult Taabri mõisale saadetud kiri 24. märts 1808).

²³⁸ EAA 949-1-499, L 11, 14, 114p–115 (Tartu sillakohtult Kammeri mõisale saadetud kiri 8. jaanuar 1808; Tartu sillakohtult Tõlliste mõisale saadetud kiri 8. jaanuar 1808; Tartu sillakohtult Võru sillakohtule saadetud kiri 24. märts 1808).

²³⁹ EAA 949-1-499, L 62p (Tartu sillakohtult Valguta mõisale saadetud kiri 12. veebruar 1808).

²⁴⁰ EAA 949-1-499, L 114p–115 (Tartu sillakohtult Võru sillakohtule saadetud kiri 24. märts 1808).

²⁴¹ EAA 949-1-499, L 12p–13, 13p, 31p, 32p, 35, 53–53p.

²⁴² EAA 949-1-499, L 23p–24p, 53–53p (Tartu sillakohtult Jaama mõisale saadetud kiri 14. jaanuar 1808; Tartu sillakohtult Vana-Puka mõisale saadetud kiri 6. veebruar 1808).

²⁴³ EAA 949-1-499, L 98p, 99, 114p, 115p (Tartu sillakohtult Pangodi mõisale saadetud kiri 11. märts 1808; Tartu sillakohtult Uderna mõisale saadetud kiri 11. märts 1808; Tartu sillakohtult Sangaste mõisale saadetud kiri 24. märts 1808; Tartu sillakohtult Taabri mõisale saadetud kiri 24. märts 1808); EAA 949-1-500, L 425, 465p (Tartu sillakohtult Elistvere mõisale saadetud kiri 14. juuli 1809; Tartu sillakohtult Alatskivi mõisale saadetud kiri 02. august 1809).

²⁴⁴ EAA 949-1-499, L 60–60p (Tartu sillakohtult Võru sillakohtule saadetud kiri 10. veebruar 1808).

²⁴⁵ EAA 949-1-499, L 78p (Tartu sillakohtult Võru sillakohtule saadetud kiri 24. veebruar 1808).

²⁴⁶ EAA 949-1-499, L 114p–115, 115 (Tartu sillakohtult Võru sillakohtule saadetud kiri 24. märts 1808; Tartu sillakohtult Võru mõisale saadetud kiri 24. märts 1808).

²⁴⁷ EAA 949-1-499, L 120 (Tartu sillakohtult Viljandi sillakohtule saadetud kiri 27. märts 1808).

nõudekiri.²⁴⁸ Koos kaasaantava kirjaga viidi kerjus teise sillakohtusse samuti „osava“ valve all.²⁴⁹

3.3 Trahvid ja karistamine

Patentide kohaselt ei tohtinud ükski kerjus oma vallast lahkuda.²⁵⁰ Sellisel juhul määrati mõisale rahaliseks trahviks 10 hõberubla,²⁵¹ kusjuures karistuse mõistmisel pöörati tähelepanu just sellele, et mõis ei omanud oma kerjustest korralikku ülevaadet.²⁵² Samuti on sellise trahvisumma määramise juures teatud seaduspära. Nimelt 10-rublase trahvi juures oli alati mainitud, et patentid keelavad kerjamist ning, et patentide järgselt nõutakse 10-rublast trahvi.²⁵³

Üldiseks tendentsiks oli, et sillakohtu poolt karistati mõisa hoolimatu käitumise eest nii rahalise trahvi kui ka kulude kompensatsiooniga. Üks selgemaid näiteid sellest on juba korduvalt mainitud Micheli juhtum, kus Jaama mõisa rehte oli kogunenud ööseks mitmeid kerjuseid ja hulkureid. Konkreetselt karistati Jaama mõisa selle eest, et viimane ei olnud oma hoonete üle järelevalvet teostanud ja seega oli tekkinud olukord, kus kerjused mõisa rehes ööbisid. Mõisale tehti 25 rubla suurune trahv („...so wird dieses Gut für diese grosse Nachlesigkeit in Beobachtung seiner Gebäude hiemit in die Strafe von 25 Rbl.“).²⁵⁴

Patentide järgi pidi üleastumiste eest mõisnik maksma 10 riigitaalrit trahvi.²⁵⁵ Nõuetest mitte kinnihoidmise eest võis trahviks määrata ka 15 albertusriigitaalrit või teistkordsel üleastumisel topelt.²⁵⁶ Tegelikult oli trahve ja kulude kompensatsioone, mida mõisatele määrati, üsnagi erinevaid. Näiteks oli mõisale rehe hooleta jätmise eest mõistetud 25-rublane

---

²⁴⁸ EAA 949-1-499, L 60–60p, 78p, 99p (Tartu sillakohtult Võru sillakohtule saadetud kiri 10. veebruar 1808; Tartu sillakohtult Võru sillakohtule saadetud kiri 24. veebruar 1808; Tartu sillakohtult Uderna mõisale saadetud kiri 11. märts 1808).

²⁴⁹ EAA 949-1-499, L 115 (Tartu sillakohtult Võru mõisale saadetud kiri 24. märts 1808).

²⁵⁰ EAA-949-1-499, L 32p–33, 33–33p (Tartu sillakohtult Vana-Prangli mõisale saadetud kiri 22. jaanuar 1808; Tartu sillakohtult Valguta mõisale saadetud kiri 22. jaanuar 1808).

²⁵¹ EAA 949-1-499, L 11p–12, 12p, 14, 32p–33; EAA 949-1-500, L 78p (Tartu sillakohtult Valguta mõisale saadetud kiri 25. veebruar 1809).

²⁵² EAA 949-1-499, L 33 (Tartu sillakohtult Valguta mõisale saadetud kiri 22. jaanuar 1808).

²⁵³ EAA 949-1-499, L 11p–12, 12p, 14, 32p–33; EAA 949-1-500, L 78p (Tartu sillakohtult Valguta mõisale saadetud kiri 25. veebruar 1809).

²⁵⁴ EAA 949-1-499, L 23p–24p (Tartu sillakohtult Jaama mõisale saadetud kiri 14. jaanuar 1808).

²⁵⁵ LP, 14. mai 1772; M. Laur. Eesti, lk 165; K. G. Sonntag. Die Polizei, lk 125; LP, 2438, 13. veebruar 1789.

²⁵⁶ LP, 2131, 26. september 1780.

trahv. Selle trahviraha pidi mõisnik 14 päeva jooksul koos 3 rubla ja 40 hõbekopikaga sillakohtule saatma.²⁵⁷ Trahvid olid enamjaolt suuremad kui kompensatsioonisummad.

Suuremaid kulusid pidi kandma valetunnistuste korral. Ühe valetunnistuse andnud poisi puhul, kes saadeti Viljandi sillakohtusse, pidi põhjustatud kulude eest maksma koguni 14 rubla, 20 hõbekopikat ja 95 vaskkopikat. Kuna antud juhul oli tegemist kirjaga Viljandi sillakohtusse, siis pidi sillakohus saatma põhjustatud kulude eest eelpool mainitud suuruse summa Tartu sillakohtusse.²⁵⁸ Trahvide määramise juures ei olnud siiski alati mainitud, mille eest või kui suures ulatuses trahv määratakse. Näiteks oli lihtsalt öeldud, et mõisale määratakse trahv, sest kerjus oli oma piirkonnast eemale läinud, kuid mainimata on jäänud, kui suures ulatuses mõis trahvi maksma peab.²⁵⁹

Summad täiendavate väljaminekute eest, mida mõisad sillakohtule saatma pidid, jäid enamasti vahemikku 0,6–1,8 hõberubla,²⁶⁰ millele lisandusid vaskkopikad vahemikus 15–90.²⁶¹ Kindlaid seaduspärasusi, mis alustel teatud suuruses trahvid või väljaminekute kompensatsioonid määrati, on materjalide põhjal keeruline välja tuua. Näiteks võidi elatise puuduse tõttu lahkunud väikse poisi eest nõuda mõisalt 1,2 hõberubla,²⁶² kuid elatise tõttu põgenenud väikse tüdruku eest kõigest 60 hõbekopikat.²⁶³ Seega kindlat järeldust teha, mis alustel, mis suuruses kompensatsioon määrati, on võimatu teha.

Sillakohtule makstava kompensatsiooni suurusjärk võidi määrata vastavalt sellele, kui palju kerjuse vangistuseks ja elatiseks kulus. Suuremas osas tuli sillakohtule maksta 60 hõbekopikat ja 45 vaskkopikat.²⁶⁴ Mitme näite puhul oli 60 ja 45 hõbekopikat just elatise ja vangistuse eest,²⁶⁵ kuid sellises suuruses summa võis endas ühendada nii kantseleimaksu kui ka elatise ja vangistuse kulusid.²⁶⁶ Kusjuures 60 hõbekopikane ja 45 vaskkopikane summa

---

²⁵⁷ EAA 949-1-499, L 23p–24p (Tartu sillakohtult Jaama mõisale saadetud kiri 14. jaanuar 1808).

²⁵⁸ EAA 949-1-499, L 123–123p (Tartu sillakohtult Viljandi sillakohtule saadetud kiri 31. märts 1808).

²⁵⁹ EAA 949-1-499, L 72–72p (Tartu sillakohtult Pangodi mõisale saadetud kiri 21. veebruar 1808).

²⁶⁰ EAA 949-1-499, L 31, 53p, 78p, 60–60p, 69–69p, 84, 120, 63p, 146–146p, 80p, 96p–97; EAA-949-1-500, L 140–140p, 465p (Tartu sillakohtult Tõlliste mõisale saadetud kiri 23. märts 1809; Tartu sillakohtult Alatskivi mõisale saadetud kiri 02. august 1809).

²⁶¹ EAA 949-1-499, L 53p, 78p, 60–60p, 69–69p, 83, 120.

²⁶² EAA 949-1-499, L 31 (Tartu sillakohtult Ilmjärv mõisale saadetud kiri 21. jaanuar 1808).

²⁶³ EAA 949-1-499, L 63p (Tartu sillakohtult Vana-Kavilda mõisale saadetud kiri 12. veebruar 1808).

²⁶⁴ EAA 949-1-499, L 6–6p, 11p–12, 12p, 23p–24, 13–13p, 14, 27, 31, 33p, 61, 61p, 62p, 63, 63–63p, 75, 93p–94; EAA 949-1-500, L 71, 419p (Tartu sillakohtult Luunja mõisale saadetud kiri 20. veebruar 1809; Tartu sillakohtult Valguta mõisale saadetud kiri 13. juuli 1809).

²⁶⁵ EAA 949-1-499, L 6, 83p, 83p (Tartu sillakohtult Sangaste mõisale saadetud kiri 4. jaanuar 1808; Tartu sillakohtult Aru mõisale saadetud kiri 28. Veebruar 1808; Tartu sillakohtult Pangodi mõisale saadetud kiri 28. veebruar 1808).

²⁶⁶ EAA 949-1-499, L 114p, 115p (Tartu sillakohtult Sangaste mõisale saadetud kiri 24. märts 1808; Tartu sillakohtult Taabri mõisale saadetud kiri 24. märts 1808).

määrati ka selle kerjuse vabastamise²⁶⁷ või mõisa tagasi saatmise eest.²⁶⁸ Elatise ja vangistuse kulude eest võis määratud olla ka kõigest 45 kopikat.²⁶⁹ Väiksemate summade kõrval võidi ainuüksi vangistuse eest sisse nõuda ka suuremaid summasid, nagu näiteks 1,2 hõberubla ja 65 kopikat.²⁷⁰

Lisaks rahalisele trahvile võisid mõisale olla lisakaristused. Jaama mõisa puhul pidi mõisnik hoolitsema selle eest, et tema reहेle naelutataks trahvi otsus, et sellega tulevastele hulkuritele teada anda, et tema rehes pelgupaika leida ei olnud võimalik.²⁷¹ Lisaks sellele pidi mõis raha sillakohtusse saatma 14 või 8 päeva jooksul.²⁷² Esines ka olukordi, kus 1,2-hõberublane summa kulude katteks pidi sillakohtu asemel maksma 10 päeva jooksul Üldhoolekandekollegiumile (*Collegii allgemeiner Fürsorge*).²⁷³ Mõisatel oli mõningal juhul kohustuseks kerjuse kättesaamisel selle kohta aruanne esitada.²⁷⁴ Tavaks oli sel juhul, et 5 rubla suuruse trahvi ähvardusel pidi kohe pärast kerjuse kättesaamist sillakohtusse aruande saatma.²⁷⁵ Aruande esitamise juures võis nõudmiseks olla, et see saadetaks 8 päeva jooksul sillakohtusse ning seda samuti 5-rublase trahvi ähvardusel.²⁷⁶ Küll aga võidi mõisa ähvardada ka 10-rublase rahatrahviga.²⁷⁷

Ihunuhtluse, kui karistuse, määramisest on sillakohtus andmeid ainult „lastevitstega“ trahvimise osas. „Lastevitstega“ karistati näiteks kerjuspoissi Heindrikut pahelise (*liederlich*) hulkumise eest.²⁷⁸ Näited „lastevitstega“ karistamisest leiab Tartu sillakohtust veelgi.²⁷⁹ Valguta mõisast oli linna kerjama läinud noor poiss nimega Hans. Väikese poisi põgenemise eest määras sillakohus vitstega karistamise. Edasi pidi kõik minema juba tuntud viisil ning poiss pidi saadetama tagasi oma kodumõisa.²⁸⁰ Materjalide põhjal ei selgu, millised „lastevitsad“ täpsemalt olid ning ei esine kindlaid seaduspärasusi, et järeldada, millistel juhtumitel neid kasutati.

---

²⁶⁷ EAA 949-1-499, L 33p (Tartu sillakohtult Suur-Rõuge mõisale saadetud kiri 22. jaanuar 1808).

²⁶⁸ EAA 949-1-499, L 34 (Tartu sillakohtult Maarja mõisale saadetud kiri 22. Jaanuar 1808).

²⁶⁹ EAA 949-1-499, L 84 (Tartu sillakohtult Suur-Rõuge mõisale saadetud kiri 28. veebruar 1808).

²⁷⁰ EAA 949-1-499, L 114p–115 (Tartu sillakohtult Võru sillakohtule saadetud kiri 24. märts 1808).

²⁷¹ EAA 949-1-499, L 23p–24p (Tartu sillakohtult Jaama mõisale saadetud kiri 14. jaanuar 1808).

²⁷² EAA 949-1-499, L 11p–12, 12p, 13–13p, 14, 32p–33, 33–33p, 53p, 75.

²⁷³ EAA 949-1-500, L 78p (Tartu sillakohtult Valguta mõisale saadetud kiri 25. veebruar 1809).

²⁷⁴ EAA 949-1-499, L 6–6p, 15, 22, 53p, 61p; EAA 949-1-500, L 71, 140–140p, 419p, 465p.

²⁷⁵ EAA 949-1-499, L 6–6p, 27, 31, 33p, 34–34p, 53p, 58p–59, 61, 62p, 63–63p, 63p, 69–69p, 75, 80p, 83, 83p, 83p, 84, 93p–94, 96–96p, 96p–97, 97p, 98p, 99.

²⁷⁶ EAA 949-1-499, L 98p, 99, 114p, 115p.

²⁷⁷ EAA 949-1-499, L 85 (Tartu sillakohtult Vana-Kavilda mõisale saadetud kiri 28. veebruar 1808).

²⁷⁸ EAA 949-1-500, L 419p (Tartu sillakohtult Valguta mõisale saadetud kiri 13. juuli 1809).

²⁷⁹ EAA 949-1-500, L 420 (Tartu sillakohtult Talkenau mõisale saadetud kiri 13. juuli 1809).

²⁸⁰ EAA 949-1-499, L 62p (Tartu sillakohtult Valguta mõisale saadetud kiri 12. veebruar 1808).

KOKKUVÕTE

Vaesteabi vormid ja regulatsioonid muutusid varauusaegses Euroopas mitmel viisil. 15. sajandi keskel hakati järk-järgult tähelepanu pöörama sellele, et mitte iga inimene ei ole heategevuse vääriline. Esimeste välja antud määrustega taheti kindlaks teha, et abi saaksid õiged inimesed ning pandi paika hiljem püsivaks jäänud põhimõtted laisklemise keelust, hulkurite väljasaatmisest ja karistamisest.

15. sajandil alustatu oli aluseks laiematele reformide lainetele 1520. aastatel, mille kandvaks osaks olid politseikorraldused. Reformide lainete sarnasusteks Euroopas oli suurenenud riigi roll ja seeläbi tsentraliseerimine, vaesteabi ratsionaliseerumine, bürokratiseerumine ja professionaliseerumine. 16. sajandi reformid olid omaseks seega pigem Lääne-Euroopale. Reformide lainetest Lääne-Euroopas hakati näiteks Venemaal eeskuju võtma alles 17. sajandi lõpus ning laiemalt hakati kerjamist reguleerima 18. sajandil.

Oluliseks põhimõtteks vaesteabi osutamisel oli vahetegemine väärt ja väärivate kerjuste vahel, mille peamiselt viisiks sai just töö. Samas olenes väärt vaeseks olemine ka ühiskonna moraalist kinnipidamisest. Soovimatut käitumist üritatigi muuta tsiviliseerimise ja distsiplineerimise kaudu.

Liivimaa politseikorraldused nõuavad eelkõige kerjuste arreteerimist, mille mõte oli ilmselt maa hulgustest puhastada ja võõraid eemale hoida. Kerjused kästi arreteerimisel tuua näiteks Riiga arestimajja, anda üle politseile, kohtule või tooma lähima garnisonini. Lisaks pidi toimuma ka kerjuste ülekuulamine. Kerjuste transportimine pidi 1772. ja 1780. aasta patentide kohaselt toimuma järelevalve all. Peamiselt nõuti mitmete patentidega kerjuste saatmist kodukohta. Vangistuse ajal ja teel kodukohta pidid kerjused saama ka leiba.

Kerjamise eest võis saada karistada. Peamisteks karistusteks patentide kohaselt pidid olema teenistus soldati, traguneri või madrusena, kuid saadeti tööle ka galeerile, kindlustus- ja

veotöödele, töövabrikutesse ning koguni Orenburgi. Sarnaseid karistusi määrati ka teistes Euroopa linnades. Ilmselt jäid sellised nõuded puhtalt normatiivseteks, sest sillakohtu materjalide põhjal ei selgu, et selliseid karistusi praktikas määratud oleks.

Erinevad kohustused ja keelud vaestehoolekandega ja kerjamisega seoses lasusid ka mõisnikel, talupoegadel ja kõrtsmikel. Mõisnikele oli määratud mitmeid kohustusi. Üheks ülesandeks oli jälgida, et kerjamist ei toimuks, kusjuures tähelepanu pidi pöörama ka võõrastele hulkuritele. Teiseks kohustuseks oli territooriumil asuvate majade, kõrtside ja teiste hoonete inspekteerimised, eesmärgiga kerjused üles leida. Järelevalve käske täpsustati laiemalt 1770. aastal, mille kohaselt tuli inspekteerimisi läbi viia kevadeti ja sügiseti.

Kõige olulisemaks mõisniku kohustuseks oli aga vaeseid üleval pidada. Nad pidid hoolitsema vanurite ja haigete eest ning vaeseid, viletsaid ja tööksvõimetuid toitma. Selleks pidi mõisnik ehitama vaestemaja või saatma vaese teiste talupoegade juurde elama. Lisaks mõisnike kohustustele, keelati talupoegadel kerjustele, võõrastele ja teistele hulkuritele ulualust pakkuda ning kohustati öömaja soovija kõrtsi saata. Kõrtsmikel ja talupoegadel kästi leitud kerjus mõisniku juurde juhatada. Kõrtsmike puhul toonitati eraldi ka nõuet, et „reisijatelt“ almuseid paluv inimene tuleb kohe mõisale üles anda.

Eraldi kohustused lasusid ka sillakohtutel, magistraatidel ja politseiametnikel, kelle ülesanneteks oli järelevalve teostamine seaduste üle. Politseiametnike ja sillakohtute ülesanneteks võis olla ka trahvimine ja ülekuulamise teostamine.

Politseikorraldustes olid paika pandud ka trahvid ja karistused erinevate rikkumiste eest. Talupoegadele ja kõrtsmikele määrati suuremas osas ihunuhtlus, mis jäi talupoegadele 10 vitsahoobi ja kõrtsmikel 5 vitsahoobi piiresse. Kõrtsmikke võidi trahvida ka 5 riigitaalriga. Erinevalt talupoegadest ja kõrtsmikest said mõisnikud rahalisi karistusi. Enamasti jäid trahvisummad 10 riigitaalri piiridesse. Politseikorraldustes määrati aga karistuseks erinevate üleastumiste eest ka 10 taalrist, 10 albertusriigitaalrist, 10 rublast, 15 või 25 albertusriigitaalrist, trahvi. Praktikas määrati mõisnikele patentidest üleastumise eest trahviks 10 rubla. Vaid ühel juhtumil määrati trahviks ka 25 rubla.

Üldiselt üritasid mõisnikud tööks kõlbmatutest inimestest vabaneda teenistuslubade väljaandmisega, mis oli üsnagi suureks probleemiks. Kui teenistuslubade väljaandmise korda rikuti ja leiti kerjuseid, kellel olid teenistusload nõuti patentide kohaselt trahviks 10 albertusriigitaalrit või 20 rubla. Materjalides esinenud juhtumite korral, kus sillakohtusse teenistusloaga kerjus toodi, patentides nõutud trahve siiski ei määratud. Küll aga keelati mõisnikel edaspidi teenistuslubade väljaandamine.

19. sajandi alguses hakkasid vaestehoolekande ülesanded minema aga järk-järgult vallakohtutele. 1809. aastast alates rõhutati üha enam mõisnike kõrval ka valdade kohustusi. Vaest pidi hakkama ülal pidama või toitlustama valla maksudest. 1810. aastal pannakse vaeste ülalpidamine juba konkreetsemalt valla kohustuseks. Kui kerjused siiski kerjamas leiti, ähvardati kohtumehed ja kupjad vallandada. Vallakohus toetas vaeseid ilmselt enamasti rukki või odraga, rahalist toetust anti vähem. Vaestehoolekande fond oli kogutud vallakassasse. Vallakohtu ülesandeid täpsustati veel 1819. aasta talupojaseadusega, mille põhjal säilitati vallakassa institutsioon, korrati luba kirikute juures kerjata ja nõuti vaesunud inimeste paigutamist peremehe juurde.

Tartu sillakohtu praktika näitab, et kerjaste arreteerimine oli tõesti esmatähtis ülesanne. Tihti arreteerisid politseiametnikud mitmeid kerjuseid korraga, kes nad omakorda sillakohtusse saatsid, kus oli tavaks läbi viia kerjaste küsitlemine. Küsitlemisel selgitati peaaesjalikult välja kerjuse sünnikoht ja nimi, kuid esines ka juhtumeid, kus ilmses ka kerjamise põhjus või saadi teada ulualuse asupaik. Kerjamise üheks peamiseks põhjuseks oli ikkagi toidu puudus, tööpuudus või teenistuselubade kergekäeline väljaandmine. Üldiselt suundusid linnadesse kerjama vanemad oma lastega või ka pimedad oma saatjatega.

Ülekuulamisel ei olnud sugugi erakordne valetunnistuste andmine. Enamasti anti valetunnistus päritolumõisa kohta, kuhu saatmisel selgus, et kerjus sinna ei kuulu. Valetunnistuste andmise eest võidi kerjust trahvida lastevitstega, kuigi kindlat seaduspärasust selle karistamisviisi kasutamise juures välja tuua võimalik ei ole.

Teine oluline praktika, lisaks arreteerimisele, oli kerjaste kodupaika tagasisaatmine, mis järgnes tavaliselt, siis kui kerjuse nimi ja kodukoht oli välja selgitatud. Kerjuse kojusaatmine toimus mitme mõisa kaudu ning üsna sageli talupojavalve all. Kerjust võidi transportida ka seotult. Teisest kreisist pärit kerjus saadeti esialgu kodumaakonna sillakohtusse.

Nii nagu patentides pöörati tähelepanu trahvidele ja karistustele, tehti seda ka sillakohtu praktikas. Trahvi suurused mõisatele olid suhteliselt varieeruvad. Summa suuruseks võis olla enamjaolt 10 hõberubla, üksikutel juhtumitel 25 hõberubla. Lisaks pidi sillakohtule tasuma ka kulude kompensatsioonid, mis jäid enamjaolt 0,6–1,8 hõberubla vahemikku, kuid valetunnistuse puhul üle 14 hõberubla. Kompensatsioonid võisid olla vangistuse, elatise eest või sisaldasid endas kantselei või mõnda teist riigimaksu. Aruande esitamise nõude puhul kehtestati trahvi määraks 5 rubla (mõnel juhul ka 10), mille pidi maksma juhul, kui mõis aruannet kerjuse kättesaamisest ei esitanud. Raha pidi laekuma sillakohtusse 8 või 14 päeva jooksul.

Liivimaa politseikorraldused reguleerisid kerjamist ja vaestehoolekannet väga

erinevates punktides. Praktika ja seadusandluse võrdlus kinnitab esitatud hüpoteesi, et enamjaolt tõesti järgiti normides ettekirjutatut. Tartu politseivalitsuse tegevus näitab meile, et kerjuste arreteerimine oli tõesti oluline osa tegelikust praktikast. Sillakohtu materjalid aga peegeldavad seda, et politseikorraldustes nõutud kerjuste küsitlemine, kodukohta saatmine ja mõisate trahvimine oli igapäevane osa Tartu sillakohtu praktikast. Edasisel uurimisel võiks lähemalt tähelepanu pöörata ka Eestimaa kindralkubermangus välja antud seadustele ja praktikale. Huvitav oleks kindlasti keskenduda ka vaesuse põhjustele ja kerjuste ning vaeste igapäevaelu uurimisele Liivimaal.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Allikad

Eesti ajalooarhiivi (EAA) fondid

F 949 – Tartu sillakohus

1, 499: Missiivid 1808

1, 500: Missiivid 1809

F 1880 – Tartu politseivalitsus

2, 1940: Missiivid 1808

Kirjandus

Andresen, Andres. Luterlik territoriaalkirik Eestimaal 1710–1823: Riigivõimu mõju kirikuvalitsemisele, institutsioonidele ja õigusele. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus 2004.

Anepaio, Toomas. Vallakohus – kas ainult talurahva kohus? – Ajalooline ajakiri. 3/4 (121/122). 2007, lk 343–368.

Arhiivijuht I. Riigi-, kohtu – ja omavalitsusasutused. Koost. Lea Leppik. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv 2003.

Armut in Rheinland: Dokumente zur Geschichte von Armut und Fürsorge im Rheinland vom Mittelalter bis heute. bearbaiten von friedhelm weinforth. Band 3. Kleve: Boss-Druck und Verlag 1992.

Bräuer, Helmut. Armut. – Enzyklopädie der Neuzeit 1. Stuttgart, Weimar: Metzler 2005, lk 665–671.

Cimermanis, Saulvedis. Grundlinien der traditionellen Armenfürsorge in Lettland im 19. Jahrhundert. – Hunger und Elend in Ländern des Mare Balticum: Zum Pauperismus im

Ostseeraum zwischen 1600 und 1900. Hg. v. Kai Detlev Sievers. Neumünster: Wachholtz Verlag 1998, lk 39–50.

Dinges, Martin. Frühneuzeitliche Armenfürsorge als Sozialdisziplinierung? Probleme mit einem Konzept. – *Geschichte und Gesellschaft: Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft*. 17. Jahrg. H.1. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1991, lk 5–29.

Frohman, Larry. Poor Relief and Welfare in Germany from the Reformation to World War I. Cambridge: Cambridge University Press 2008.

Grell, Ole Peter, Cunningham, Andrew. The Reformation and changes in welfare provision in early modern Northern Europe. – *Health Care and Poor Relief in Protestant Europe 1500-1700*. Ed. Ole Peter Grell, Andrew Cunningham. London, New York: Routledge 2006, lk 1–42.

Härter, Karl. Security and „Gute Policey“ in Early Modern Europe: Concepts, Laws, and Instruments. – *Historical Social Research/Historische Sozialforschung*, vol. 35, no. 4. 2010, lk 41–65.

Inhalt in der rigischen Statthalterschaft emanirten gedruckten Patente von 1710 bis Ende 1788. Riga: Frölichs Erben [sine anno].

Iseli, Andrea. „Bonne Police:“ Frühneuzeitliches Verständnis von der guten Ordnung eines Staates in Frankreich. Band 11. Epfendor, Neckar: bibliotheca academica Verlag 2003.

Iseli, Andrea. Gute Policey: Öffentliche Ordnung in der Frühen Neuzeit. Stuttgart: UTB 2009.

Jütte, Robert. Health care provision and poor relief in early modern Hanseatic towns: Hamburg, Bremen and Lübeck. – *Health Care and Poor Relief in Protestant Europe 1500-1700*. Ed. Ole Peter Grell, Andrew Cunningham. London, New York: Routledge 2006, lk 108–128.

Jütte, Robert. Poverty and Deviance in Early Modern Europe. Cambridge: Cambridge University Press 2001.

Jütte, Robert. Prolegomena zu einer Sozialgeschichte der Armenfürsorge diesseits und jenseits des Fortschritts. – *Geschichte und Gesellschaft: Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft*. 17. Jahrg. H. 1. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, lk 92–101.

Kirchen-Gesetz und Ordnung, So der grossmächtigste König und Herr, Herr Carl, der Eilffte, Der Schweden, Gothen und Wenden König, etc. Im Jahr 1686 hat verfasst und Im Jahr 1687

im Druck ausgehen und publiciren lassen. Mit denen dazu gehörigen verordnungen.
Stockholm: J. G. Eberdt [sine anno].

Laur, Mati. Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710-1783). Tartu: Eesti Ajalooarhiiv 2000.

Laur, Mati. „Gute Policey“ Katariina-aegsel Liivimaal. – Tuna, 3. 2013, lk 28–34.

Lindenmeyr, Adele. Poverty is not a Vice: Charity, Society and the State in Imperial Russia. Princeton, New Jersey: Princeton University Press 1996.

LP = Livländische Gouvernements-Regierungs-Patente. Gesammelt und nach Herrn General-Superintendenten Dr. Sonntag chronologischen Verzeichnisse geordnet v. C. F. W. Goldmann. Riga: Riga-Schloss [sine anno].

Metz, Karl H. Staatsraison und Menschenfreundlichkeit: Formen und Wandlungen der Armenpflege im Ancien Regime Frankreichs, Deutschlands und Grossbritanniens. – Vierteljahrschrift für Sozial-und Wirtschaftsgeschichte, 72, H.1. Stuttgart: Steiner 1985, lk 1–26.

Myl'nikow, Aleksandr. Die Armut – ein relativer Begriff. - *Hunger und Elend in Ländern des Mare Baltikum: Zum Pauperismus im Ostseeraum zwischen 1600 und 1900.* Band 38. Hg. Kai Detlev Sievers. Neumünster: Wachholtz Verlag 1998, lk 25–32.

Nielsen, Christian Heinrich. Handbuch zur Kenntniss der Polizeigesetze und anderen Verordnungen für Güterbesitzer und Einwohner auf dem Lande in Lief-und Ehistland. Dorpat: Michael Gerhard Grenzius 1795.

Nipperdey, Justus. Bevölkerungstheorie und Idee der Armenfürsorge im 17. und 18. Jahrhundert: Gesellschaftsanalyse, soziale Steuerung und soziale Sicherung. – Soziale Sicherungssysteme und demographische Wechsellagen: Historisch-vergleichende Perspektiven (1500-2000). Hg. Thomas Sokoll. Berlin: Lit Verlag 2011, lk 169–194.

Pulma, Panu. Population Growth, Agrarian Change and Poor Relief System in Denmark, Sweden and Finland. – *Hunger und Elend in Ländern des Mare Baltikum: Zum Pauperismus im Ostseeraum zwischen 1600 und 1900.* Band 8. Hg. Kai Detlev Sievers. Neumünster: Waccholtz Verlag 1998.

Seppel, Marten. Pärisorjuse kaotamine ja talurahvakogukondade konstrueerimine Balti kubermangudes. – *Acta et comminationes Archivi Historici Estoniae*, 19. 2012, lk 59–82.

Seppel, Marten. Näljaabi Liivi- ja Eestimaal 17. sajandist 19. sajandi alguseni. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2008.

Seppel, Marten. Sillakohtu ellukutsumisest Liivimaal. – Läänemere provintside arenguperspektiivid Rootsi suurriigis 16/17. sajandil (Eesti Ajalooarhiivi toimetised). Toim. Enn Küng. Tartu: Eesti Ajalooarhiivi Kirjastus 2002, lk 189–204.

Seppel, Marten. The Growth of the State and its Consequences on the Structure of Serfdom in the Baltic Provinces, 1550-1750. – Schiavitù e servaggio nell'economia europea. Secc. XI-XVIII = Serfdom and Slavery in the European Economy. 11 th - 18 th Centuries : atti della "Quarantec inquesima settimana di studi", 14-18 aprile 2013. Toim. Simonetta Cavaciocchi. Firenze: Firenze University Press 2014, lk 291–305.

Seppel, Marten. The landlords' obligation to maintain their serfs in Baltic provinces. – Social History, 34:3. 2009, lk 284–300.

Sonntag, Karl Gottlob. Die Polizei für Livland von der ältesten Seit bis 1820. Riga: J. C. D. Müller 1821.

Stolleis, Michael. History of Social Law in Germany. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag 2014.

Tantner, Anton. Policyliche Hausbeschreibungen als Massnahmen gegen Fremde Bettler/Innen in der Habsburgermonarchie. – PolicyWorkingPapers. Working Papers des Arbeitskreises Policy/Polizei im Vormodernen Europa, 13. 2007, lk 2–14.

Traat, August. Vallakohus Eestis: 18. sajandi keskpaigast kuni 1866. aasta reformini. Tallinn: Eesti Raamat 1980.

van Leeuwen, Marco H. D. Logic of Charity: Poor Relief in Preindustrial Europe. – Journal of Interdisciplinary History, 24:4. Spring 1994, lk 586–613.

POLICE ORDINANCES ON POOR RELIEF AND BEGGING BEFORE THE ABOLISHMENT OF SERFDOM IN LIVLAND

SUMMARY

Poor relief has been an important research topic throughout the modern historiography. Historians tend to turn their attention to the poor and poor relief in general, focusing mostly on work-houses and hospitals. There have been only a few studies on „Gute Policey“ and legislations regulating poor relief and begging. The aim of this Bachelor’s thesis is to study the relations between police ordinances on poor relief, begging and the actual practice. Furthermore, the thesis concentrates on begging in rural areas, in particular on the relationship between landlords and beggars, as well as on the landlord’s obligations in poor relief.

In this study, two main sources are used as mentioned in the following: Livonian police ordinances from 1719 to 1810. Secondly the materials of the Magistrate Court of Tartu.

The present study is divided into three chapters. The first chapter gives a brief overview of Europe’s poor relief history, focusing mostly on poor relief in Holy Roman Empire. The second chapter analyses Livonian police ordinances regulating poor relief and begging. The third chapter focuses on the activity of the magistrate court of Tartu in relation to begging.

In Europe the first decree that regulated begging was issued in 1370 in Nuremberg. However, Nuremberg’s decree in 1478 embodied even further importance. Consequently, it became an example for following ordinances. Nuremberg’s regulation focused on finding deserving poor – people who were considered worthy would receive help. During the 16th century reforms spread all over Europe. There were several similarities between these reforms as in state’s growing role, centralisation, rationalisation, bureaucratisation and professionalisation.

One extremely important principle in poor relief was identifying who really deserved help. This principle was closely connected to the importance of work. Also, in order to be

eligible for help, one had to behave according to society's morals.

The centre of the poor relief were the police ordinances. First police ordinance issued in Livonia under Russia's rule, was published on August 24, 1719. Livonia's police ordinances commanded to clear the land of beggars and vagabonds. Therefore, beggars were ordered to be arrested and transported back to their manors. Additionally, ordinances demanded hearings.

Since begging was forbidden, all the beggars had to be punished accordingly. Beggars were either ordered to work as soldiers, dragoons, sailors, sent to factories, or even to Orenburg, forced to build fortresses etc. Although begging was generally prohibited, people were allowed to ask for alms near churches. In real practice those punishments were never sentenced.

Moreover there were different obligations for landlords, peasants and innkeepers. Landlords had to ensure there is no begging, thus had to organise visitations, support their poor and take care of the elderly and sick. Peasants and innkeepers were punished when they put beggars up or did not give them to landlords. They were mostly punished with flogging, whereas landlords had to pay fines.

Landlords answered for poor relief until 19th century. During 19th century, parish court took over most of the landlords' obligations. In 1809 ordinances started to accent it's obligations. The poor had to be fed and taken care of with parish court's finances, collected in in parish's chest. Parish court's tasks were specified with 1819 peasant order.

According to Tartu Magistrate Court's materials, capturing beggars was of utmost importance. They were arrested by the police and sent to the court, which was followed by a hearing. As a result, the beggar was sent to home manor or to another Magistrate Court. Transportation comprised peasant's surveillance and sometimes beggars were tied up during the transportation.

Alongside capturing beggars, punishing and fines were also considered very important. Fines for landlords varied greatly from 10 silver ruble or 25 silver ruble. Landlords had to pay compensations for expenses too, which were between 0,6 to 1,8 rubles. In case of perjury the compensation was 14 silver ruble. The Magistrate Court wanted to receive the money in 8 or 14 days.

Livonian's police ordinances regulated begging and poor relief in very different aspects. Research has shown that such orders like hearing, arresting, sending beggars back home, punishing and fines comprised a vital part of Tartu Magistrate Court's practice.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Aliide-Marie Taela** (sünd. 01.03.1993),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Liivimaa politseikorraldused vaeste ja kerjuste küsimuses enne pärisorjuse kaotamist“,

mille juhendaja on PhD Marten Seppel,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
  3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 25.05.2015